

UNIVERSITĀTES *Avīze*

2004. gada ziema

MOBILĀS ZINĀŠANAS
Intervija ar LMT ģenerāldirektoru
Juri Bindi

SIBĪRIJA
FILOLOGI MEKLĒ
MAZO LATGALI

SLĒGTĀ SABIEDRĪBA
IESKATS KORPORĀCIJĀS

DARĪT vai NEDARĪT? RAKT vai NERAKT?

LU rektors
prof. **Ivars LĀCIS**

Šādi un neskaitāmi citi jautājumi prasa atbildes pirms ikviena, pat neliela darbiņa sākšanas. Universitātes avīzes veidola maiņa nav sākums. Tāpēc diskusijas ap šo tēmu ir raisījušas emocijas plašā uzskatu un konceptu diapazonā, kā arī mudinājušas veikt dažādus pētījumus jau vairāk nekā gada garumā.

Rektora pienākums ir pateikties visiem, kuri rosināja Universitātes sabiedrību domāt par sava medija attīstību un stāvēja līdzās LU avīzes 2004. gada modeļa «radībās». Jaunās «Universitātes Avīzes» pirmais iespiestais numurs tiek nodots lasītāju vērtējumam, tāpēc ir vērts nedaudz pieskarties vismaz dažiem «rakt – nerakt?» un atsevišķiem atbilžu variantiem.

Sākšu ar atgādinājumu par mūsdienu universitātes ikdienas ābece patiesībām. Mūsdienās universitātes nav tikai Salamankas, Boloņas vai Kembridžas pilsētu privilēģijas vai sods; to kopskaits pārsniedz jau 20 000. Latvijā vien mēs varam lepoties ar piecām augstākajām mācību iestādēm, kas nes šo dižciltīgo vārdu. Šobrīd informācija vairs nav viena profesora, katedras vai bibliotēkas monopols, tā nevar kalpot par universitātes nozīmīgu atribūtu, un tās apjoma pieauguma ātrums sen pārsniedz atsevišķa subjekta uztveres ietilpību. Šobrīd dažādajos ceļos uz *laimes zemi*, kā nereti dēvē zināšanu sabiedrību, maldās un meklē ejas ne tikai pasaku puisēns Sprīdītis, ne tikai miljoniem zinātkāru indivīdu, bet arī tūkstošiem universitāšu. Mūsdienu sīvajā konkurencē Universitātes pareizā attīstības ceļa atrašanai izcila nozīme ir sabiedrības visplašāko slāņu līdzdalībai ceļa meklējumos un atbalstam darbībā. Pirms nonākt līdz nopietnam pēt-

niecības un studiju atbalstam sabiedrībā Latvijas Universitātei īpaši svarīgi ir izglītēt savus līdzcilvēkus un varbūt vēl svarīgāk informēt, kas gan mūsu *Alma mater* ir šobrīd: vai tikai pirms gadiem desmit, divdesmit pašu uzkrātas pieredzes pabalējis atspulgs?

Kā samazināt neizpratnes bezdibeni un atsveinātības radīto vēsumu starp Latvijas sabiedrību kopumā, kā arī ikvienu tās pārstāvi, kura pirmās rūpes ir par nenoslaucītu ielas braucamo daļu, īres griestu nenoteiktību, bailes par tuvinieku sociālajām garantijām rīt un mūsdienu zinātnieku saimi, kuru Latvijā nereti pārstāv pieticīgs, sirms profesors, kurš relatīvā izolētībā vēsā laboratorijā ar pavecām tehnoloģijām mēģina atrast saikni starp mehānisku kairinājumu un kaula audu atjaunošanos, vai dīvainis magistrants, kuru nebeidz urdīt pārliecība, ka viņš ir atradis jaunus pierādījumus savai hipotēzei par Bībeles vēstures sākumposmu? Atbilde ir banāli vienkārša – pirmkārt, stāstot par mums un saprotami sarunājoties ar sabiedrību, otrkārt, stāstot par mums un sarunājoties, treškārt, stāstot un sarunājoties.

Lai arī «Universitātes Avīzes» jaunais veidols galvenokārt bija iecerēts kā rīks dialoga veicināšanai ar sabiedrību ārpus Universitātes sienām, tas, manuprāt, var būt noderīgs savstarpējās sapratnes veidošanai un dažādu barjeru noņemšanai arī Universitātes iekšienē. Zinātniskā izcilība parasti pieprasa šauru specializāciju, tāpēc konstruktīvs dialogs nereti jau ir apgrūtināts ne tikai starp dažādu zinātnes nozaru grupu vai atšķirīgu nozaru pārstāvjiem, bet saprasties nav viegli pat vienas zinātnes apakšnozares ietvaros. Un kur tad vēl «modīgās» starpnozaru aktivitātes vai pētījumi lielu projektu ietvaros! Jaunās «Universitātes Avīzes» radošais kolektīvs ir apņēmības pilns atrast ne tikai malduguns slēpto žāvējamo naudu, bet arī izdevuma valodu akadēmiski korektam, plaši saprotamam, taču, es ceru, ne tikai populāri zinātniskam dialogam. Meklēto atrast nebūs viegli!

Izsakot cerības, ka Latvijas Universitātes dažādo akadēmisko slāņu un struktūru pārstāvji saskanīgā ansambli ar avīzes atbildīgajiem veidotājiem spēs atrast gan īsto un vienīgo pareizo valodu, gan arī oriģinālu nišu Latvijas Universitātes avīzei, novēlu mums visiem piedzīvot laikus, kuros nākamais mūsu avīzes

UNIVERSITĀTES
Avīze

Latvijas Universitātes izdevums
Iznāk kopš 25.09.1922.

Adrese: Raiņa bulvāris 19-127
Rīga, LV-1586
Tālrunis: 7034328
E-pasts: info@lu.lv

Ziņu redaktore:
Gundega Krakopa

Korespondentes:
Anda Lase
Gita Liepiņa

Maketētāja:
Ieva Tilpiņa

Fotogrāfs:
Toms Grīnbergs

Reģistrācijas apliecība nr. 535

© Pārpublicēšanas un citēšanas
gadījumā atsauce uz UA obligāta

www.lu.lv/lai Kraksts

Mūsdienu informācijas sabiedrība

Ingmārs RUBENIS, Andis JANOVŠ

Mūsdienu informācijas sabiedrība aizvien plašāk izmanto informācijas tehnoloģiju (IT) sniegtās iespējas, un ar katru gadu pieaug arī prasības pēc IT sniegto pakalpojumu kvalitātes. Visai bieži rodas situācija, kad liela uzņēmuma vai iestādes klientiem ir grūtības ar nepieciešamās informācijas vai pakalpojuma atrašanu, tāpēc, pielietojot pasaules tīmekļa iespējas, uzņēmums vai iestāde saviem klientiem cenšas piedāvāt sistēmu, kas apvieno visai sabiedrībai un speciāli ierobežotai tās daļai sniedzamo informāciju vai pakalpojumus tā, ka tiem var ērti piekļūt no viena «ieejas punkta». Šo ieejas punktu saistām ar jēdzienu *portāls*. Pēc definīcijas tā ir interneta vietne, kas mērķēta uz noteiktu auditoriju, nodrošinot tai būtiskās informācijas atspoguļojumu un pieeju specifiskiem pakalpojumiem, izmantojot autorizāciju, t.i., lietotājvārda un paroles ievadīšanu.

Latvijas Universitāte, sekojot IT attīstības tendencēm Latvijā un pasaulē, kā arī veicinot pilnvērtīgas informācijas sabiedrības attīstību, ir izstrādājusi savu portālu, kura nolūks ir paaugstināt pakalpojuma sniegšanas kvalitāti, ar to saprotot informācijas aprites uzlabošanu, IT pakalpojumu integrāciju, papildu iespēju piedāvāšanu portāla apmeklētājiem, tāpat arī iekšējās komunikācijas efektivitātes uzlabošanu.

Universitātes portāls tika veidots, smeloties ārvalstu universitāšu pieredzi šajā jomā. Tāpat kā daudzās citās universitātes pasaulē, Latvijas Universitātes portāls sastāv no *publiskās* un *autorizētās* daļas, starp kurām pastāv atšķirība piedāvātās informācijas un papildu iespēju ziņā.

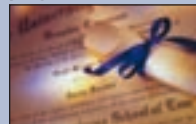
Universitātes portāla *publiskā* daļa ir redzama katram interneta lietotājam, tā ir ikdienas informācijas ieguves vieta gan studentiem, gan darbiniekiem, tā piedāvā diskusiju iespējas, komentējot jaunākos rakstus no *Universitātes Avīzes* un piedaloties diskusiju forumā. Tāpat sava laika plānošanai var izmantot Universitātes notikumu kalendāru. Protams, šeit pieejama arī visa nepieciešamā informācija studiju un darba procesā.

Tāpat kā citās iestādēs, Universitātei jāizplata informācija, kas paredzēta tikai tās darbiniekiem vai studentiem. Šim nolūkam ir izveidota tā dēvētā *autorizētā* daļa, kas no publiskās daļas atšķiras ar to, ka tai var piekļūt tikai Universitātes studenti un darbinieki, kuri ir saņēmuši lietotājvārdu un paroli (to saņem, sākot studijas vai stājoties darbā Universitātē). Izmantojot iepriekš minēto lietotājvārdu un paroli, arī līdz šim varēja piekļūt visiem Universitātes IT resursiem, kas satur informāciju par personu, glabā informāciju par studiju vai darba procesiem, e-pastu, taču, lai skatītu šo informāciju, lietotājvārdu un paroli bija jāievada atkārtoti, pārslēdzoties no viena resursa pie otra. Tagad, izmantojot portāla autorizēto daļu, lietotājs savus studiju vai darba datus, e-studiju kursus un e-pastu var skatīt, ievadot lietotājvārdu un paroli tikai vienu reizi. Tā arī ir portāla būtiskākā pozitīvā iezīme, ka visi resursi, kam nepieciešama autorizācija, tiek integrēti vienā sistēmā, ko saucam par portāla autorizēto daļu.

Tomēr jāņem vērā, ka Universitātes portāla autorizētā daļa nav vienīgi *LUIS*, *e-pasta* un *e-kursu* apvienojums vienā veselā, tajā tiek piedāvātas daudz plašākas iespējas, kas var noderēt jebkuram Universitātes studentam vai darbiniekam.

13/01

LU ievieš trīsgadīgās bakalaura programmas

LU ir pirmā universitāte Latvijā, kas ar Senāta lēmumu pieņēmusi vispārēju pāreju uz trīsgadīgām bakalaura programmām. Jaunās sistēmas ieviešana būs pakāpeniska un tiks realizēta tuvāko gadu laikā. Ideja par pāreju uz šo modeli ir saistāma ar Boloņas deklarāciju, kurai pievienojusies arī Latvija.

27/01

LU viesojas Madlēna Olbraita

Bijusī ASV valsts sekretāre Latvijas Universitāti apmeklēja 27. janvārī. Olbraitai tika piešķirts Goda doktora grāds (*Doctor honoris causa Universitatis Latviensis*) par izciliem sasniegumiem politikas zinātnēs un ieguldījumu Latvijas valstiskās neatkarības nostiprināšanā, veicinot valsts iesaistīšanos starptautiskajos procesos.

03/02

Studenti saņem dāvinājumu no Japānas

Japānas vēstniecība piešķirusi grantu Moderno valodu fakultātes Oriēntālistikas nodaļai 19 319 ASV dolāru vērtībā.

23/03

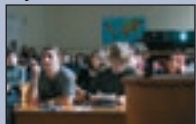
Universitātes goda doktori Francijā izdod grāmatu par Baltijas valstīm

Parīzē izdots Latvijas Universitātes Goda doktora Žana Davida Avenela (*Jean-David Avenel*) un Pjēra Žudicelli (*Pierre Guidicelli*) 193 lappušu biezs pētījums par Baltijas valstu neatkarības iegūšanu, īpaši akcentējot notikumus Latvijā. Lai uzrakstītu grāmatu, abi profesori ne reizi vien devās uz Rīgu, lai ne tikai lasītu Ekonomikas un vadības fakultātes studentiem lekciju kursus un veiktu akreditāciju Latvijas augstskolās, bet arī lai vāktu un precizētu vēstures datus savam pētījumam.

07/04

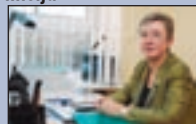
Latvija – vadošā Eiropā pēc studējošo skaita

Vienlaicīgi Latvija ir vienā no pēdējām vietām pēc studentu skaita, kuri ir beiguši doktorantūru, liecina Centrālās statistikas pārvaldes materiāli. Uz 1000 iedzīvotājiem 2003./2004. mācību gadā Latvijā bija 55 studējošo.

13/04

Izveido Stratēģiskās analīzes komisiju

Valsts prezidentes institūcijas paspārnē izveidotās Stratēģiskās analīzes komisijas veidotāju vidū ir vairāki mūsu profesori, to vada LU profesore Žaneta Ozoliņa. Komisijas vadošais mērķis ir definēt Latvijas nacionālās intereses starptautiskā plānā un redzējumu vismaz 10 gadu perspektīvā, tajā skaitā palīdzot noskaidrot tos šķēršļus, kas novēršami mērķa sasniegšanai.

12/05

Sociālo zinātņu fakultātē izdod zinātnisko rakstu krājumu «Agora»

Krājuma tēma ir «Vilnis Lācis: divu Latviju naratīvi, sociālais/sociālistiskais reālisms», un tajā apkopoti zinātniski raksti, kas

tapuši, īstenojot Komunikācijas studijas nodaļas pasniedzēju un studentu kopējo zinātnisko projektu par masu kultūras diskursu un kultūras lomu sovietizācijā.

19/05

LU Fizikas institūtā noslēdzies unikālais magnētiskā lauka izpētes eksperimentu cikls

Zinātnisko pētījumu cikls sākās 1999. gadā ar unikālo eksperimentu, kad pirmo reizi pasaules vēsturē mūsu zinātnieki eksperimentāli pierādīja un pamatoja hipotēzi par Zemes, citu kosmisko objektu un kosmiskās telpas magnētiskā lauka izcelšanās mehānismu. Fizikas institūts tagad iecerējis izgatavot jaunu, vēl lielāku, sfērisku magnētiskās hidrodinamikas «Dinamo» ierīci, lai veiktu turpmākos pētījumus.

Kā galvenās no šīm iespējām var minēt: paziņojumu saņemšana darbiniekiem un studentiem; sludinājumu publicēšana un apskatīšana; piezīmju rakstīšana; ērti saņemt pasaules zinātnes ziņas no nozīmīgākajām ziņu aģentūrām; saglabāt grāmatzīmes, t.i., norādes uz sev nepieciešamajām pasaules tīmekļa lapām; piekļūt *Latvijas Universitātes Normatīvo aktu sistēmai*, kā arī daudz citu iespēju.

Rodas jautājums – kā tas viss darbojas? Sniegsim nelielu ieskatu pamatos, kas balsta Universitātes portālu.

Lai veiktu pareizu portāla izstrādes risinājuma izvēli, ir jāzina galvenās nostādnes tā funkcionalitātei. Universitātes portālam jānodrošina:

- pieeja plašiem ar Universitāti, studijām un pētniecību saistītiem informācijas resursiem un pakalpojumiem no viena «ieejas punkta»;
- visu Universitātes IT pakalpojumu sistēmu integrācija,
- komunikācijas līdzekļi Universitātes darbinieku un studentu saziņai,
- uz konkrētām mērķauditorijām vērsti saturs, paredzot personalizācijas, kā arī lietotājam pielāgotu pakalpojumu un informācijas ieguves iespējas.

Pirms portāla izstrādes tika apskatīti vairāki risinājumi, uz kuriem tas varētu balstīties. Uzmanība tika pievērsta gan atvērtā koda, gan arī konkrētu kompāniju produktiem. Kā piemēru var minēt *Oracle portal*, *IBM* produktu, *uPortal* un uz *PHP* programmēšanas valodas balstītos risinājumus: *PHPNUKE*, *XOOPS*. Tika izskatīta iespēja izstrādāt arī pašiem savu produktu, kas ir darbietilpīgs un sarežģīts risinājums.

Iepazīstoties ar iepriekš minētajām iespējām, par labāko un piemērotāko tika atzīts *uPortal*. Viena no pozitīvajām iezīmēm ir šī produkta izmantošana ļoti daudzās ārvalstu augstskolās.

Kāpēc *uPortal*, nevis *PHP* vai *Oracle*? *PHP* produkti ar to universālo raksturu ir vairāk domāti ziņu portāliem, arī pārējie risinājumi nespēj piedāvāt gatavu moduli, kas varētu nodrošināt sasaisti ar *Web CT* datiem un Universitātes e-pasta sistēmu. *uPortal* šajā ziņā atšķiras.

Protams, pārējiem produktiem nepieciešamos modulus var izstrādāt, taču tas prasītu liekus laika un darba resursus. *uPortal* risinājums ir izstrādāts speciāli augstskolām, lai nodrošinātu to galveno informācijas sistēmu un pakalpojumu integrāciju, kas arī deva pārliecību šo produktu ieviest aprītē salīdzinoši nelielā laika periodā.

Kas īsti ir *uPortal*? *uPortal* ir brīvi pieejams un izplatāms programmaprodukts augstāko izglītības iestāžu vidū. Tā darbībā tiek izmantota *JAVA* programmēšanas valoda, kas sniedz plašas iespējas dažādu risinājumu izmantošanā, arī drošības līmeņa paaugstināšanā, par ko liecina fakts, ka šāda tipa *JAVA* risinājumi tiek izmantoti vairākās interneta bankās. *uPortal* prezentācijas loģika ir pilnībā atdalīta no biznesa loģikas. Būvējot lietotājam tiek parādīta tikai parasta *HTML* lapa, kā ģenerācijas procesu nodrošina *JAVA* bibliotēkas. Ņemot vērā produkta pietiekami augsto drošības līmeni, tas tika pārveidots atbilstoši Universitātes vajadzībām. Šobrīd ir izveidota *uPortal* saikne ar *LUIS* un Universitātes e-pasta sistēmu, tāpat arī pilnveidota iespēja studentam apskatīt e-kursus un piekļūt savām atzīmēm vienuviet.

Viens no mērķiem, izstrādājot portāla autorizēto daļu, ir nodrošināt personalizācijas iespējas. Tas nozīmē izvietot vai izkārtot informāciju lietotājam ērtākā formā. Universitātes portālā tas arī tiek nodrošināts, proti, ir iespēja organizēt informāciju vairākos veidos, sagrupēt to un mainīt novietojumu. Nākotnē plānots ieviest papildu personalizācijas iespējas.

Galvenais nākotnē paredzētais mērķis portāla ietvaros ir izstrādāt dokumentu aprites sistēmu, kas kalpos kā *e-pārvaldes* rīks. Iedīgļis šādai sistēmai jau ir izstrādāts – Universitātes Senātā apspriežamo dokumentu modulis. Tas ir arī lielisks piemērs lietotāju tiesību sistēmai, kas nodrošina piekļuvi iepriekš minētajam modulim tikai konkrētai lietotāju grupai.

Tādējādi Universitāte ir izstrādājusi drošu un ērtu portālu ar iespējām lietotājam izveidot personalizētu informācijas izkārtojumu, dalīt lietotājus pa grupām, tādējādi nodrošinot uz mērķauditorijām vērstu saturu, organizēt e-studijas un daudzus citas ar darbu un studijām saistītus procesus, kas katrai augstskolai ir svarīgi. Nākotnē šo Universitātes izstrādāto portālu varēs piemērot arī citās Latvijas augstskolās. **UA**

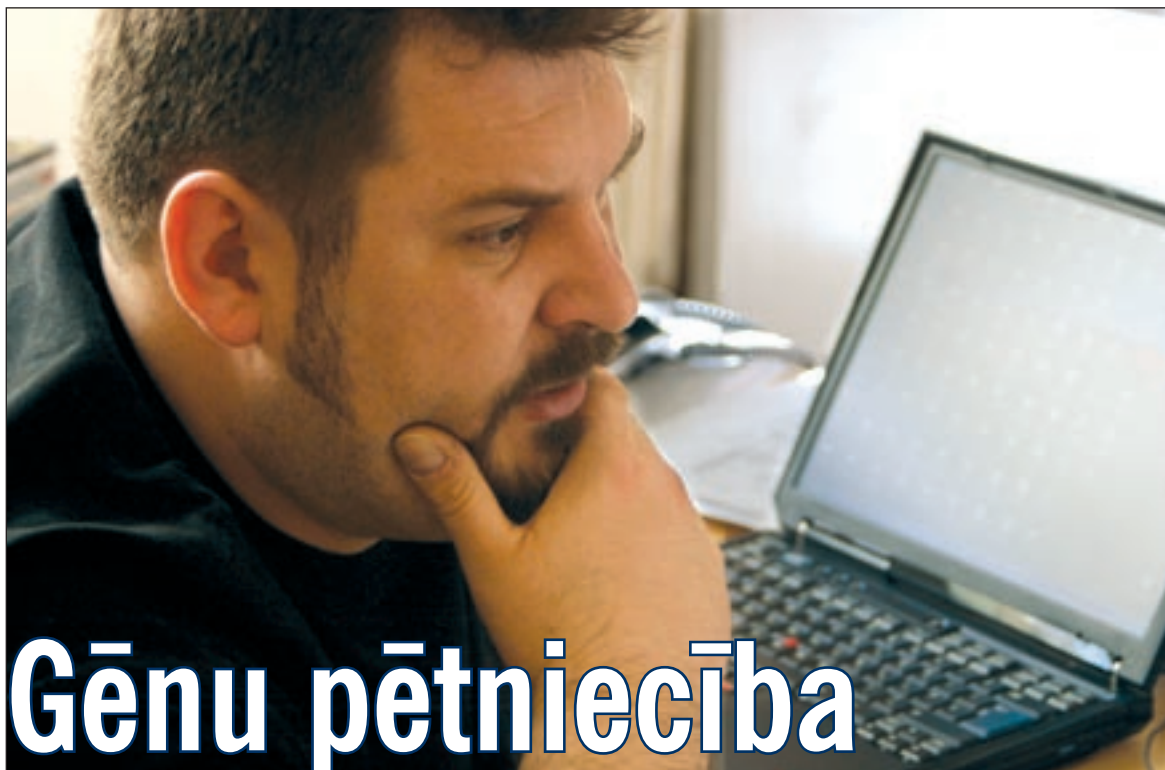
Satiekas četri studenti.

Viens saka:

– Es jūs ielūdzu rīt pie sevis, sarīkosim mazu tusiņu, būs alus, būs zivtiņas...

– Bet meitenes?

– Ar meitenēm es jau sarunāju, viņu nebūs!

Gēnu pētniecība paver jaunas iespējas

Anda LASE

Pie LU Biomedicīnas pētījumu centra darbojas firma «GenEra», kas diagnosticē gēnu mutācijas un piedāvā DNS analīzes. Biomedicīna gan Latvijā, gan pasaulē ir samērā jauna nozare, kas strauji attīstās. «GenEra» piedāvātās DNS analīzes dod iespēju cilvēkam laicīgi konstatēt veselības problēmas. Ir iespēja veikt astoņu veidu analīzes, tai skaitā paternitātes noteikšanu un hemofilijas diagnosticēšanu. Par iespējām, ko sniedz laicīga gēnu mutāciju noteikšana iedzimto slimību diagnosticēšanā, stāsta molekulārbiologs Juris Šteinbergs.

Visā pasaulē jau vairākus gadus valda tendence, ka pie universitāšu dzimst pētniecības kompānijas; zinātnieki, strādājot savu tiešo darbu, agrāk vai vēlāk nonāk pie rezultātiem, kas ir pielietojami praksē. Būtiski ir ne tikai fundamentālie pētījumi, kam jēga būs pēc gadiem divdesmit vai pat vairāk, bet tādi atklājumi, kas var nest cilvēkiem labumu jau tagad un tūlīt.

Īpaši aktuāls pēdējos gados ir viss, kas saistīts ar biomedicīnu. Nozare attīstās milzīgā ātrumā, gēnu pētniecība pēdējo 10 gadu laikā piedzīvo sprādzienveida at-

tīstību, ko var salīdzināt vienīgi ar to, kā pirms gadiem divdesmit eksplodēja viss, kas saistīts ar informācijas tehnoloģijām. Daļēji, pateicoties tam, strauji uz priekšu virzās arī gēnu pētniecība. Visa aparatūra, instrumenti, kas mūsdienās tiek lietota gēnu pētniecībai, bieži vien pamatota uz datortehnoloģijām, un izveidojas tāds kā apburtais loks. Tuvākajos kaimiņos Tartu pie Universitātes darbojas vairāk nekā trīsdesmit firmu, kurās notiek pētījumi biotehnoloģijas, medicīnas un lauksaimniecības nozarēs.

Firma «GenEra» ir viens no piemēriem, kā tas ir noticis Latvijā. Pirms nepilniem četriem gadiem pie Latvijas Universitātes Biomedicīnas pētījumu centra tika nodibināta firma ar nolūku darboties medicīnisko gēnu testu virzienā, molekulārās diagnostikas virzienā. Tā pamatā bija fakts, ka Biomedicīnas pētījumu centrā bija izstrādātas vairākas metodes cilvēku gēnu mutāciju pētīšanā.

Piemēram, viena no tādām metodēm ir krūts vēža riska noteikšana. Šī slimība ir ļoti aktuāla Latvijā, gadā saslimšanas gadījumi skaitāmi simtos. Tāpat katru gadu simtiem cilvēku Latvijā mirst no krūts vēža, un ir pierādīts, ka vismaz 15% visi krūts vēža gadījumi

tiek pārmantoti. Šī ir slimība, kurai ir vairāki cēloņi – tā var būt gan vides faktoru iedarbība, gan arī iedzimta predispozīcija (nosliece). Zinātnieki ir konstatējuši vismaz vienu konkrētu gēnu – BRCA1, kas šo iedzimtību nosaka.

Katrā cilvēka šūnas kodolā ir cilvēka genoms – tās ir visas viņa hromosomas. Cilvēks ir diploīds, un tas nozīmē, ka katrā mūsu šūnā ir divas kopijas mūsu genomu. To ir viegli saprast, ja zina, ka vienīgās šūnas organismā, kurās nav diploīds genoms, ir olšūnas un spermatozoīdi. Kad saplūst olšūna ar spermatozoīdu, izveidojas šūna ar dubultu genoma komplektu, tātad tāda, kas spēj dalīties un izveido mūs kā veselu organismu. Tādējādi katrā šūnā ir divi genomu komplekti, turklāt vienu no viņiem esam mantojuši no mātes, otru no tēva. Tas nozīmē, ka ikkatrs gēns genomā ir pārstāvēts ar divām kopijām. Tā vai cita iemesla dēļ gēnos ir iespējami kaut kādi bojājumi. DNS ir iekodēta informācija par visām organisma olbaltumvielām. Visus bioloģiskos procesus organismā, kā zināms, nodrošina olbaltumvielas. Gēns ir DNS iecirknis, kas satur informāciju par vienas olbaltumvielas struktūru. Viens gēns nosaka vienas olbaltumvielas

28/05

Radio NABA ar septiņām balvām triumfē NRTP balvu pasniegšanas ceremonijā

Radio NABA saņēma visas sešas balvas, kurām bija nominēts, un vēl veicināšanas balvu par radošāko uznācienu uz mediju skatuves. Gada radio raidījuma tituls tika radio NABA veidotajam raidījumam «Zaļais karogs». Tas ieguva arī balvu kategorijā «Gada mākslinieciskais raidījums». «Zaļā karoga» vadītājs Ilmārs Šlāpins tika atzīts par gada labāko radio programmas vadītāju un arī par labāko gada radio režisoru. Raidījums «ZB uz mono» tika atzīts par gada labāko izklaides radio raidījumu. Artūrs Mednis par raidījumu «98% Funk» saņēma prēmiju kā gada labākais radio muzikālo programmu vadītājs.

28/06

Atklāta jaunā, multifunkcionālā Sociālo zinātņu fakultātes zāle

Zālē ir 242 vietas, un tā ir aprīkota ar modernu audio un videotehniku, mutiprojektoru. Fakultātē ir izveidots sociālo un politisko pētījumu centrs, viens no kura mērķiem ir organizēt konferences, paneldiskusijas un veicināt studentu līdzdalību zinātniski pētnieciskajā darbā. Zāli varēs izmantot arī ikdienas lekcijām, kas ir īpaši aktuāli, pārejot uz trīsgadīgo bakalaura izglītību. Zāli var transformēt arī par aktu zāli.

30/06

Nolemj no 1. septembra būtiski palielināt stipendijas studentiem

Valdības pieņemtie stipendiju noteikumi paredz, ka turpmāk bakalaura studiju programmas studentiem minimālā stipendija būs 70 latu mēnesī, doktora studiju programmas studentiem studiju programmas apguvei – 80 latu mēnesī, bet zinātniskā grāda ieguvei – 60 latu mēnesī. Saskaņā ar jaunajiem noteikumiem 70 latu stipendija pienākas tikai studentiem, kuri mācās par valsts budžeta līdzekļiem un nestrādā. Stipendijas saņems aptuveni viena sestdaļa no budžeta studentiem (apmēram 5000 studentu).

ķēdes uzbūvi. Loģiski – ja šis gēns ir ar bojājumu jeb mutāciju, tas var atsaukties uz šīs olbaltumvielas spēju funkcionēt.

Ir vairāki varianti, kā šie bojājumi izpaužas. Ja ir bojāts gēns, kura produkts ir kāda ļoti nozīmīga olbaltumviela cilvēkam, tad cilvēks jau piedzimst slim. Tā kā katram gēnam ir divas kopijas cilvēka organismā, var būt tāds variants, ka ir bojāta viena no kopijām, bet otra ir vesela. Tad iespējams, ka uz veselību tas nekādu iespaidu neatstāj, jo veselais gēns kompensē slimo. Ir sliktāks variants, kad cilvēks no saviem vecākiem pārmanto abas bojātās kopijas. Tas nozīmē, ka jau ieņemšanas brīdī ir «ieprogrammēts», ka viena olbaltumviela vai nu neizstrādāsies vispār, vai arī izstrādāsies bojātā veidā. Tas arī ir pamats iedzimtajām slimībām.

No medicīnas viedokļa svarīgi būtu šādus gēnu bojājumus atrast, pierādīt, ka tie ir cēlonis slimībai, un pētīt, vai ir iespējams apkarot iedzimtās slimības.

Diemžēl pagaidām cilvēce nav iemācījusies bojātos gēnus izlabot. Pie tā pasaulē tiek daudz strādāts, to sauc par gēnu terapiju. Tiek izgudrotas teorijas, kā ievadīt bojāto gēnu vietā veselos.

Molekulārbioloģija šobrīd sasniegusi tādu attīstības pakāpi, ka šos gēnu bojājumus atrast un konstatēt ir iespē-

vīriešiem ir viena X un viena Y hromosoma. Ja sievietei viena X hromosoma ir bojāta, tad viņai vēl ir otra, kura ir ar veselu gēnu, un līdz ar to slimība neizpaužas. Bet, ja vīrietis pārmanto slimo X hromosomu no mātes, viņam tā ir vienīgā, un viņš jau piedzimst ar hemofiliju.

Var testēt cilvēka gēnu un pārliecināties, ka tajā viss ir kārtībā vai arī ir problēma. Tehniski tas notiek tā: ņem šūnas paraugu, no kuras tiek izolēta jeb attīrta DNS. Mūsdienās tam vajag ļoti maz materiāla. Tas atļauj izolēt no miljzīgā genoma vienu gēnu, konkrētu DNS iecirkni un nolasīt gēnam nukleotīdu secību. Kad tas ir izdarīts, salīdzina to ar veselu gēnu, un, ja atrodam atšķirības, kļūst skaidrs, ka atrastas kādas mutācijas.

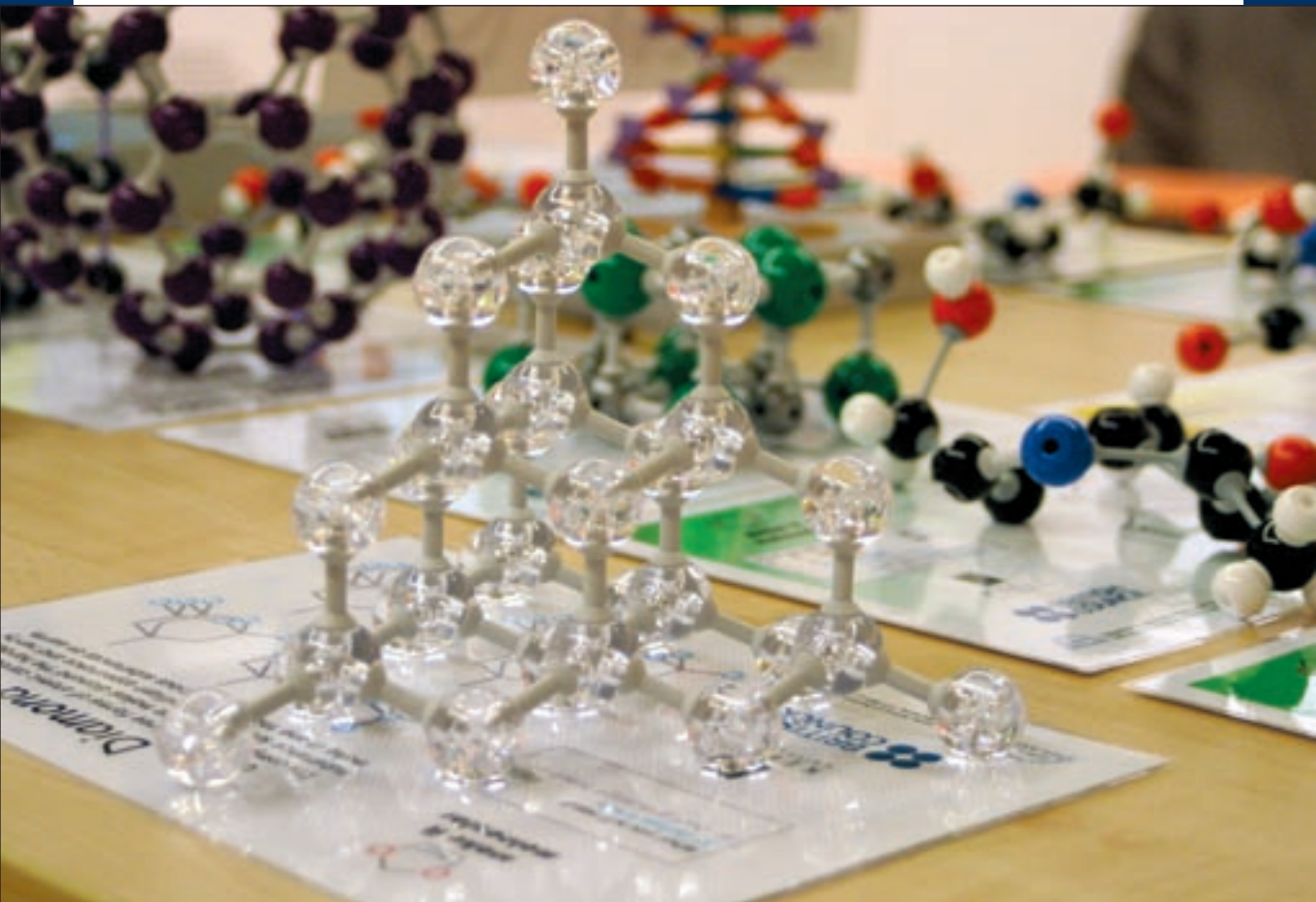
Laboratorijā mēs veicam hemofiliju analīzi, otra ir krūts vēža riska noteikšana, kas pamatota uz pētījumiem, kuri veikti Universitātes Biomedicīnas centrā pēdējo desmit gadu laikā. Professore Laima Tihomirova ir pētījusi vairākus simtus krūts vēža slimnieču, un ir noskaidrojusi ļoti interesantu likumsakarību. Latvijas Biomedicīnas centrā ir konstatēts, ka Latvijā dominē četras mutācijas un tās ir sastopamas vairāk nekā 90% gadījumos. Līdzīga tendence ir arī citur Eiropā, un līdz ar to tas ļoti

jams. To var izdarīt no dzimšanas brīža un arī vēl ātrāk – prenatali, kad bērns ir vēl mammas vēderā, noskaidrojot, vai ar viņu viss kārtībā. Bieži šādas pārbaudes arī tiek veiktas. Ir dažas slimības, kuras tiek pārmantotas no paaudzes uz paaudzi, un līdz ar to cilvēkiem, kas pārstāv šādas dzimtas, būtu vēlams zināt, vai viņš ir vai nav šādas mutācijas nēsātājs. Klasisks piemērs ir hemofilija jeb asins nesarecēšana, ar ko slimo tikai vīrieši, bet gēnu pārnēsātājas ir sievietes. Izkaidrojums ir vienkāršs – gēns, kas atbild par asins sarecēšanu ir X hromosomā. Sievietēm X hromosomas ir divas,

sašaurina meklējumu loku. Tad sievietei nevajag testēt gēnu visā garumā, kas ir ļoti darbietilpīgs process, bet testēt četras visizplatītākās gēnu mutācijas, ko var izdarīt pāris dienu laikā.

Ir valstis, kurās, sievietei atrodot kādu gēnu mutāciju, viņa tiek iekļauta riska grupā un viņai pienākas bezmaksas medicīnas pakalpojumi. Tad viņa tiek iekļauta kādā riska grupā un viņai pienākas daudz bezmaksas medicīnas pakalpojumu. Pie mums diemžēl tā nenotiek. Varam sievietei pateikt, ka viņa ir paaugstināta riska grupā un ieteikt biežāk pārbaudīties.

Galvenais, ko mēs gribētu panākt, ir informēt ārstus par šādu analīžu pieejamību. Sabiedrībā valda mīts, ka gēnu testēšana, analīzes ir kaut kas tik eksotisks, sarežģīts un smalks, ka to var izdarīt kur citur. Bet to var paveikt arī pie mums, Latvijā tieši tādā pašā līmenī kā ārzemēs. Tā kā «GenEra» šīs analīzes praktizē tikai divus gadus, pagaidām tikai sākam informēt ārstus. Esam arī lasījuši lekcijas un organizējuši seminārus, braukuši individuāli pie ārstiem. Skaidrs, ka būtu sarežģīti prasīt no cilvēkiem, kuri nav mediķi, lai viņi zinātu, ko šīs analīzes īsti nozīmē, un vēl būtu jāpaiet ilgam laikam, lai sabiedrība būtu informēta par gēnu testēšanu un tās nozīmi. Pašlaik ir pietiekami daudz ārstu, kuri zina par šīm iespējām un sūta savus pacientus pie mums.

Latvijā mēs gēnu mutāciju ziņā neatšķiramies no vidējā eiropieša. Ir, protams, cilvēku grupas, kam raksturīgi līdzīgi bojājumi, piemēram, hemohromatoze – paaugstināta dzelzs uzkrāšanās cilvēka organismā,

ko izraisa viena gēna bojājums. Tas raksturīgs Ziemeļeiropas iedzīvotājiem, bet ļoti maz izplatīts dienvidos. Kaut kādā veidā uzturs, klimatiskie apstākļi, saules gaismas daudzums var ietekmēt to, kā gadu tūkstošu laikā ir cilvēkam šie gēnu bojājumi uzkrājušies.

Gēnu mutācijas veidojas nepārtraukti, tās ir vairāku veidu. Ir tā sauktās klusējošās, nekaitīgās, kas neizraisa nekādu defektu, nerada izmaiņas olbaltumvielu struktūrās. Bīstamās mutācijas ir daudz retāk sastopamas, un bieži vien šūnas, kur šādas mutācijas ir notikušas kaut kādu ārējo faktoru dēļ, sākot ar starojumiem, ķīmiskiem

elementiem, šīs šūnas bieži vien iet bojā cilvēka organismā, un cilvēks to pats nemaz nepamana. Jo mūsu šūnas nemitīgi dalās, noveco, mirst un organisms nemitīgi atjaunojas. Bēdīgāk, ja šāda slikta mutācija rodas reproduktīvajā sistēmā, spermatozoīdos un olšūnā. Tad varam kļūt par sākumpunktu kādai jaunai iedzimstošai kaitei, kas tiek nodota no paaudzes uz paaudzi.

Rietumvalstīs gēnu testēšana tiek plaši izmantota ģimenes plānošanas nolūkos. Ir pietiekami daudz cilvēku, kuri vēlas pārbaudīt konkrētus gēnus, lai zinātu, ar ko viņi var rēķināties, radot pēcnācējus, kādas ir viņu izredzes radīt veselus bērnus un kāds ir risks, ka var piedzimt slimi bērni. Tas viss saskaras ar diezgan pamatīgām ētikas problēmām, kuras pasaulē tiek diskutētas, sākot ar to, vai cilvēkam ir jāzina patiesība par savu gēnu stāvokli vai gluži pretēji. Manuprāt, cilvēkam ir tiesības zināt, tāpat kā nezināt. Ir arī jārespektē to cilvēku viedoklis, kuri saka: darīsim visu kā parasti un cerēsim, ka viss beigsies labi. **UA**

Profesors draudzīgi sagaida studentu, kurš atnācis nokārtot eksāmenu un jūtamī nervozē.

– Man liekas, mēs esam pazīstami. Vai esam agrāk tikušies? – jautri prasa profesors.

– Jā, pagājušogad es pie jums kārtāju eksāmenu, taču izgāzos.

– Nu šoreiz, esmu pārliecināts, viss būs kārtībā. Vai neatceraties, kāds bija pagājušogad mans pirmais jautājums eksāmenā?

– Jūs, profesors, prasījāt: «Vai mēs neesam agrāk tikušies?»

EKSPEDĪCIJA

UZ MAZO LATGALI SIBĪRIJĀ

Janīna KURSĪTE

Šogad Filoloģijas fakultātei sadarbībā ar Vēstures un filozofijas fakultāti, Filozofijas un socioloģijas institūtu bijušas trīs lielākas zinātniskas ekspedīcijas – uz Latgali, Kuršu kāpām Lietuvā un visbeidzot uz Sibīriju. Arēji nesaistītas, iekšēji vienā un tajā pašā virzienā tēmētas – atrast to, kas acu priekšā pazūd. Vēl svarīgāk – tie bija mūsdienās izzūdoša tradīcijas teksta un tā transformācijas veidu meklējumi. Mēs mēģinājām iekļūt tur, kur dominē nehomogēns, nestrukturētais, kur viss vēl var tapt, bet var arī izjukt acu priekšā. Iespaidiem visbagātākā noteikti bija Sibīrijas ekspedīcija. Gandrīz divas septembra nedēļas desmit LU studenti, pasniedzēji, to vidū profesore Ausma Cimdiņa, demogrāfs Ilmārs Mežs, ar Sabiedrības integrācijas fonda, Kultūrkapitāla fonda un LU finansiālo atbalstu meklēja 19. gs. beigās no Latgales uz Sibīriju izbraukušo latgalešu pēdas Sibīrijā. I.Mežs, kuram svarīgi bija iegūt statistisko ainu, paguva pabūt Omskā,

Tomskā, Kemerovā, Novosibirskā. Mēs, kuru intereses saistījās ar tradicionālās kultūras un kultūrvēstures izpēti, bijām vienā vietā – Novosibirskas apgabala Vengerovas rajona Timofejevkas ciemā. Mūsu izpētes mērķis bija foto, audio un video veidā fiksēt 19. gs. beigās veidota latgalešu ciema – Timofejevkas – iedzīvotāju dzīvesstāstus, mēģinot izzināt, ko no latgalešu mentalitātes, valodas, tradicionālās kultūras, reliģiskās pārliecības viņi saglabājuši, ko zaudējuši. No iepriekšējiem Latvijas pētniekiem atšķirāmiem pirmām kārtām ar to, ka meklējām ne pierasto, ne lielo (ja šis vārds te iederīgs) Latviju, bet mazo Latviju – Latgales salīņu lielās Sibīrijas «kontinentā».

Par Latviju timofejevskiešiem ir tāds pats priekšstats kā par pasaku «aiz trejdeviņām zemēm». Apgabala centrā Novosibirskā, kur tomēr regulāri pieplok televizoru ekrāniem, iespaids par Latviju un Baltiju kopumā nav pozitīvs. Lai kļiedētu vai apstiprinātu šo iespaidu, Novosibirskas universitātes mācībspēki mūs palūdza piedalīties divos semināros Juridiskajā fakultātē. Kopā ar prof. A.Cimdiņu un mūsu studentiem veidojām, precīzāk – centāmies veidot sarunu par mūsu abu valstīm, izglītības politiku, sadarbības iespējām, Eiropas Savienības perspektīvām. Pirmajā seminārā nodarbībā Novosibirskas studentiem ar jautājumiem īsti atrāsīties varbūt traucēja universitātes prorektora klātbūtne, varbūt arī vēl nedrošība, kā runāt, jautāt, diskutēt, jo bijām pirmā ārzemju universitātes mācībspēku un studentu grupa jaunos laikos (t.i. kopš 1990.gg. sākuma). Otrajā seminārā jautājumi sekoja kā no pārpilnības raga, sākot ar studiju programmām, doktorantūras (viņiem aspirantūras) iespējām, stažēšanos ārzemēs, stipendiju lielumu un beidzot ar narkotikām, pīpēšanu, dzeršanu – visiem par un pret. Šāds konkrēts sarunas veids deva daudz lielāku efektu un informācijas ticamību nekā desmit raksti vai raidījumi kādā no plašsaziņas līdzekļiem. Patīkami, ka mūsu studenti ļoti atvērti,

neslēpjot esošās problēmas, izglītības nepilnības, iespējamās identitātes riskus, Latvijai iestājoties ES, veidoja interesantu, aizraujošu diskusiju.

Timofejevka iedzīvotājiem saskare ar Latviju nav bijusi, izņemot dažus vīriešus, kuriem padomju laikos iznācis dienēt Dobelē un Valkā. Jautāti, kā viņiem palīdzējusi vai traucējusi sazināties latgaliešu valodas zināšana, atbildēja: bijuši pārsteigti, ka viņu valodu Latvijā nesaprot un ka arī viņi paši nesaprot to latviešu valodu, ko lieto Latvijā. Par to pārliecinājāmie arī ekspedīcijā. Ar piepūli, tomēr pēc pāris dienām Sibīrijas latgalieši varēja saprast Latvijas latgaliešu runu, bet ne latviešu literāro valodu. Mēģinājām runāt lēni, taču pēc timofejevkiešu teiktā – viņiem vieglāk esot saprast Sibīrijas lietuviešu valodu nekā Latvijas latviešu valodu. Tāpat timofejevkieši nezināja novadu pretstatījumu, izteiktu palamās «čvilis» un «čangalis». Deviņpadsmitā gadsimta beigās, kad latgalieši izceļoja uz Sibīriju, viņi paši sevi sauca vai nu par latviešiem, vai vitebskiešiem (Latgale toreiz ietilpa Vitebskas guberņā), pat ne par latgaliešiem. Jautāti, vai gribētu atgriezties Latvijā, galvenokārt atbildēja, ka nē, jo nekad ne paši, ne viņu senči nav bijuši Latvijas pavalstnieki. Gandrīz nevienam no timofejevkiešiem Latvijā nav pieturas punktu. Vai Latvijas valdība būtu gatava uzņemt ļaudis, kuru tautības ailē oficiāli ierakstīts «latgalec», kuri nerunā latviešu literārajā valodā un kuri neprot rakstīt latīņu drukā, bet tikai kirilicā? Domājot par turpmāko sadarbību, tās formām, neskaidrs palika arī jautājums, kādu valodu mūsu

brīvprātīgie skolotāji varētu braukt uz Timofejevku mācīt. Latviešu valodu viņi neprot nemaz un neredz jēgu mācīties. Latgaliešu valodu? Bet tādas, kādā viņi runā, sen vairs nav. Tā izzudusi Latgalē jau pirmās brīvvalsts gados. Vienīgi mēs paši varam braukt ekspedīcijā izzināt vecās runas formas, tās, ko lietoja latgalieši pirms simt gadiem. Tā ir iekāpšana laika upē, kuras ūdeņi sen aiztecējuši. Valodas, tradicionālās kultūras pētniekam, arī vēsturniekam Timofejevka ir zelta krātuve. Divās nedēļās uzņēmām lielu un plašu videomateriālu, kura pietiek vairākām dokumentālām filmām. Bet ne visu, protams, iespējām pajautāt un ne visu mums pirmajā reizē pastāstīja.

Kopš 1926. gada Sibīrijas latgalieši izdeva savu avīzi «Taisneība» (iznāca 10 reizes mēnesī, līdz 1937. gadam ieskaitot), kurai bija samērā liela tirāža – 1500 eksemplāri. 1920. gadā pastāvēja un par vienu no labākajām nacionālo minoritāšu skolām tika atzīta Timofejevka Latgaliešu pilnā vidusskola, kur bez priekšmetiem krievu valodā tika mācīta arī latgaliešu valoda. Pašlaik ciemā vēl joprojām ir deviņgadīgā skola, kurā gan vairs nav ne miņas no latgaliskā, mācības

notiek krievu un tikai krievu valodā. Vecākie ciema ļaudis saglabājuši no paaudzes paaudzē pārmantotus ticējumus, buramvārdus ar kristietiskā un pagāniskā sajaukumu. Kā īpatnējas latgaliskās identitātes zīmes ir skaistie, galvenokārt geometriskā rakstā veidotie māju kokgriezumi lielākoties zilā un baltā krāsā. Vecās latgalietes prot ne tikai garīgās dziesmas, latgaliešu tautasdziesmas, ziņģes, bet arī krievu dziesmas.

Līdz pat 1960. gadiem, kad sākās mazo kolhozu sapludināšana lielākos, Timofejevka bija gandrīz pilnībā latgalisks ciems ar aptuveni 200 iedzīvotājiem. Tagad ciemā dzīvo latgalieši, puslatgalieši un ceturtdaļlatgalieši (aptuveni puse), kā arī krievi, tatāri, daži citu tautību pārstāvji, kopumā nedaudz vairāk par 170 cilvēkiem. Stolipina agrārās reformas laikā, pamatā 1890. gados, arī vēl 20. gs. sākumā, pārdesmit tūkstoši latgaliešu (skaitļi vēl būtu jāprecizē, jo latgalieši citreiz tiek uzskaitīti atsevišķi, citreiz kopā ar latviešiem vai poļiem) no Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils apkaimes devās uz tālo Sibīriju, kur bija daudz brīvas zemes. Latgalieši devās arī strādāt Transsibīrijas maģistrāles celtniecības darbos (1890. – 1893.gg.), daļa palika tur arī pēc līguma saistību beigšanas un iekārtojās uz pastāvīgu dzīvi. Iekārtoja tur viensētas, sāka nodarboties ar lauksaimniecību un dzīvoja, ja arī ne pārbagāti, tad pārtikušu dzīvi. Otrs izceļošanas vilnis uz Sibīriju sākās 1915. gadā, kad no visiem Latvijas novadiem latvieši devās bēgļu gaitās, tai skaitā arī uz Sibīriju. Trešais vairs nebija labprātīgas izceļošanas, bet 1941. un 1949. gada deportāciju vilnis, kas daudzus no Latvijas piespiedu kārtā aizveda uz Sibīriju. Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas daļa no latviešiem (latgaliešiem) atgriezās Latvijā, bet krietna daļa palika Sibīrijā, jo cerēja, ka pret vienkāršajiem zemniekiem padomju vara nevērsīsies. Cerības nepiepildījās, 1937. gadā daudzi sibīrieši tika iznīcināti.

Par spīti padomju laika, īpaši 1930. gada, spaidiem pret reliģiju un tās ietekmi, Sibīrijas latgalieši ilgstoši saglabāja savu katolisko apziņu. Šķiet, tā bija galvenais svešā zemē aizbraukušos vienojošais faktors. Timofejevkā no paaudzes paaudzē pārmantotas 19. gs. izdotas latgaliešu lūgšanu un dziesmu grāmatas, no kurām gados vecās latgalietes lūdžas un dzied psalmus vēl šobrīd – mirušos un kapiem aizvadot. Ekspedīcijas laikā četras no dziedātājam sanāca kopā un vairākas stundas dziedāja garīgo repertuāru, skaitīja lūgšanas to veclaicīgajā formā.

Ekspedīcijā iegūtais jau pārtapis vairākās publikācijās, paredzēti vairāki zinātniski semināri kā Rīgā, tā Latgalē. Safilmētais videomateriāls izmantots vairākos LTV raidījumos. Nākamgad iecerēta starptautiska konference Baltijā kā pierobeža: Mitoloģija un vēsture, kur viena no tēmām – Sibīrijas latgalieši. Mēs ceram uzaicināt arī Novosibirskas universitātes mācībspēkus, kuru zinātniskās intereses saistās ar latgaliešiem, latviešiem Sibīrijā.

No Māra Mičerevska, Vēstures un filozofijas fakultātes studenta, ekspedīcijas dalībnieka ceļojuma dienasgrāmatas Internetā par Timofejevku:

«Pēc tam vairs nevajadzēja ilgi gaidīt, nepagāja ne divas stundas, un mēs bijām klāt. Ārā bija tumšs, nekā daudz nevarēja redzēt, mūs uzņēma vietējie, runāja krieviski, it kā kāds kaut ko arī esot dzirdējis latgaliski, visiem nāk miegs, paēdam vakariņas, parunājam ar šoferiem. Andrejs, izrādās, esot bijis Čečenijā, karojis. Apsolījās atbraukt pēc 10 dienām pakal. No rīta list lietus, bet nu ir skaidrs – mūsu saimniece baba Ņina runā latgaliski, tiesa, viņa mūs saprot diezgan

slikti, kaut arī mēs visi 10 mākam latgaliski un puse esam latgalieši. Izlienam no mājas, pirmais iespaids diezgan nepatīkams, viss dubļains, divas «ielas» dubļi 15cm, auksti, kokiem birst lapas. Bet uz vakarpusi noskaidrojas, izrādās, ka ciematelis ir tīri smuks, tā kā brīvdabas muzejs, mājas ar kokgrīezumiem un iekšpusē smuki baltas, ar tepīkiem pie sienas un uzkurinātas briesmīgi siltas. Jo ilgāk uzturamies Timofejevķā, jo vairāk saprotam, ko runā vietējie un saprotam, ka latgaliešu te ir daudz. Saskaitām visus iedzīvotājus – 173, no tiem 70% latgalieši, no tiem lielākā daļa runā latgaliski, bērni runā krieviski. Pārējie iedzīvotāji krievi, ukraiņi un divas tatāru ģimenes. Gandrīz visi šo to saprot latgaliski. Pat tatāri pateica, ka zinot dažus vārdus – iudens, maize, nauda. Bet latgaliešu valoda te nav parasta, tā ir tāda, kādā runāja pirms 150 gadiem. Nav neviena jaunā vārda, ir daudz arhaisku vārdu, un viņi ir pieraduši, ka ir tikai viena izloksne un nesaprot vārdu pat tad, ja tam ir tikai viena zilbe savādāk pateikta. Ja runā latviski, viņi no 30 vārdiem saprot labi ja vienu. Viņus saprast ir diezgan viegli, ja neskaita krievisko vārdu piejaukumu un dažus jocīgus vārdus – kur jūs bejat, kaitejāties? Bumbu kaitējāt? Kačalēni kaitējas pa istabu. Kur garmoni, lai nōk kaitēt garmošku. Viņi nesaka: kreisā

roka vai kreisā puse, viņi saka keirā. Viņi nesaka atbraukt, atiet, viņi saka atjāt – jūs ar samaļotu atjājāt? Viņi atceras dažas dziesmas latgaliski. Arī pūt vējiņi. Prasām – kas ir Kurzeme? Nazinam. Kur tāda zeme ir? Nezinam, gan jau, ka nav. Tādas Kurzemes nav nemaz? Gan jau, ka nav. Kurzeme ir mitoloģizējusies. Toties Latgale kaut kur ir, bet tālu, tāpat kā Latvija, kas varbūt ir tas pats kas Latgale, bet varbūt arī nē, bet vienalga, gribētos uz turieni aizjāt.

No rīta sakām – labs reits. Mums atbild – nov labs, ljeits list. Nu labi, sakām vēl vienam – loba dīna – nu loba loba, sauļeite speid. Pie veikala sakām vienai tantei – lobs reits, šī atbild – a kos man tagad jāsaka – a ko jūs sakāt parasti, kā sveicināties – Vasali. Viņi nekad nesaka labdien vai labrīt, viņi saka tikai Vasali. Pa ielām staigā cūkas, zosis, govīs, pašas iet ārā, pašas nāk atpakaļ un viņu ir ļoti daudz, tāpat kā mēslu. Cilvēki ir ļoti draudzīgi, tāpat kā Latgalē, visi grib iedzert. Visi pacienā – ar kandžu, nastojku, spirtu, brašku. Braška ir dzira no kā dzen samagonu, ne visai stipra, duļķaina, garšo pēc rauga. Vietējie viņu smejojties sauca par Sibīrijas balzāmu, kad mēs viņiem devām Rīgas. No braškas grūti piedzerties,

bet viegli dabūt dullu galvu, no rīta sāp kuņģis un aknas. Bet 1.5litri maksā 30rubļus, 60 santīmus. Daļa no mums paliek pie babas Ņinas, daži pie viņas māsiņas babas Beņas un pārējie pie Ņinas meitas Taņas un viņas vīra, Donas Kazaka Vladimira. Visi viņi ir ļoti viesmīlīgi, visu laiku dod ēst, kurina pirti, Vova mūs ved medībās, un dāvina, pārdod un iemaina visādu zvēru ādiņas. Vietējā skolotāja mani un vēl vienu pavizināja ar moci, šeit vispār valda vīrieša kults. No rīta pie Babas Beņas, sēžu pie galda, ienāk viena no mūsu meitenēm. Beņa saka – iļīc puišam ēst. Meitene ieliek joka pēc un saka man – nu bet tu padod man krēslu. Beņa to dzirdot saka – Vot ļentaika, šelma, ej pati, ļīks veļ puišam ceļtīs, vot ļentaika. Nācās vien pašai iet pēc krēsla. Vīrieši biežāk dzer, nekā strādā. Vienu rītu runājam ar latgaliešiem diviem kas labo pumpi. Tur klāt arī divi krievi, sadzērušies, visu laiku mēģina ar latgaliešiem runāt. Tie saka – itūs krīvus vajadzētu nahuj no šejīnes, dzar tikai un traucej strōdōt. Es saku – A tu pots nadzer? – Nu dzaru, vokor pīsadzērūs, šudin atpohmeļijos un strōdōju. Bet krievi tādus apvainojumus neņem galvā, viņi par latgaliešiem saka, ka tie esot strādīgi un labi. Aizejam pie viena latgalieša kas cietumā sēdējis, po glāzam var redzēt, ka labs cilvēks. Tur pritonu ierīkojis, pats, viņa brālēns, puskrīvs un divi krievi jauni. Runājam ar viņu citā istaba, kur krievi netiek laisti, jo tur ir tīrs un vecāku bildes pie sienas. Latgaliets stāsta – Pirmūs pīcus godus īdeva naparkū – sēžu klubā (tāda māja kur nekas nenotiek, visi sēž, klausās mūziku un dzer), ēdu semachkas, īnok vīns nū blakus sātas i īsit pa rūku, izmat semechkas. Es izēju laukā, pajamu bolku i maucu šīm pa golvu, a bolka gadejās nogla, īlauzu čerepu. Nu i tad dabūju 2us gadus par to ka mašīnu nozagu, beju pelnījis, a tī pirmī pieci naparkū. Visi ļoti taupa benzīnu, jo benzīnu var dabūt tikai Vengerovā, 90km attālumā. Kad piedzeras, tad moča īpašnieks, dzērājs, brauc pat uz blakusmāju ar moci. Vēļ ģerevņā ir viens zaparožecs, kuru saimnieks ieguvīs dzērumā samainot to pret kombaini, par ko runā viss ciemats. Braucām uz ezeru likt tīklus, ezers purva vidū, atpakaļceļā zirgs sāk grimt purvā, iegrima tā, ka tikai galva palika ārā, knapi izvilkām.

Prasu babai Ņinai, kā sauc kaķi – Murka. Prasu babai Beņai, kā sauc abus melnos kaķus – Murka. A otrū – Murka. Kāpēc abas vienādi? – a jos tak obas kochenes. Prasu Vovam, kā sauc kaķi – Vasjka. Prasu Taņai, kā sauc kaķi – Vasjka. Izrādās, ka kaķus vienmēr sauc vienādi – runčus par Vasjku un kaķeni par Murku. Kaķi ir daudz, jo ja uzliek lāstu, tad cilvēka vietā nomirstot kaķis. Gandrīz visās mājās dzīvo domovoji. Pirms 20 gadiem vēl esot skraidījuši čeravnieki (vilkači). Tikai viņi nav pārvērtušies par vilkiem, bet gan par cūkām vai suņiem vai pat par ratu riteņiem. Vienai cūkai suņi nokoduši ausi, no rīta vienai bābai nav bijusi auss. Bāba ir precēta, meituška ir neprecēta. Prasām, vai viņi lamājas. Lamājas. Krieviski? Jā. Kāpēc? Tāpēc, ka tas nav grēks. Kā izskatās dievs? Nezinu īsti, bet man ir bilde. Parāda mums Jaunavas Marijas bildi. Mēs sakām – izskatās pēc sievietes. Var jau būt, ka nedaudz, bet tā ir. Reliģiju viņi traktē brīvi, jo viņiem Bībeles ir no vestas no Latvijas, 19.gs. un viņi īsti vairs nemāk lasīt latīņu burtiem, viņiem nav mācītāja, bet viņi ir katolī.» **UA**

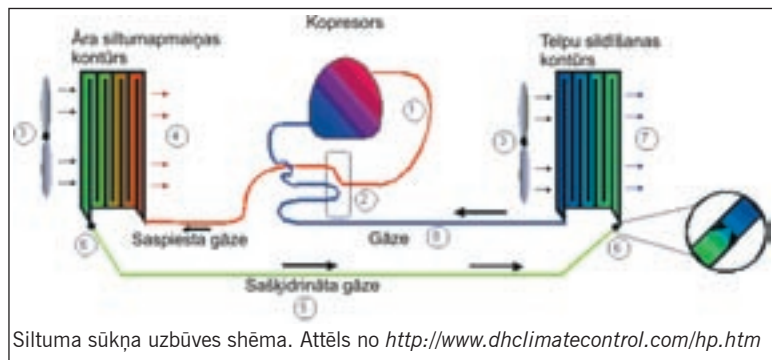
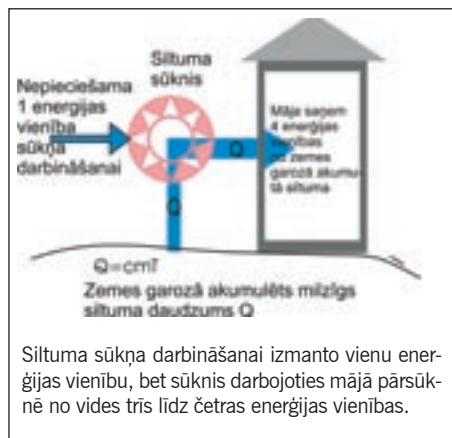
SILTUMA SŪKŅI **Jeb**

Kā samazināt mājas apkures izdevumus

Vitolds GRABOVSKIS

Drauga pieredze

Draugs man pastāstīja, ka viņš sev ārzemju firmā noslēdzis līgumu par mājas būvi un projektā ir paredzēts apkurei izmantot zemē akumulēto siltumu. Tādā veidā ziemā mājas apsildīšana viņam izmaksāšot ļoti lēti, aptuveni pusi no tā, ko parasti tērējot apkurei. Tā kā agrāk par to nebiju dzirdējis un enerģijas un lidzekļu taupīšana ir aktuāla mūsdienu problēma, sāku plašāk pētīt šo jautājumu. Izrādījās, ka visa pamatā ir fizikas parādības, kuras pēta fizikas nozare, ko sauc par termodinamiku. Saules starojums ir sasildījis zemes slāni, gaisu, ūdeņus, un tajā akumulētais siltuma daudzums ir milzīgs.¹ Saņemot tikai nelielu daļu no šī siltuma, varētu sildīt mājas, peldbaseinus un ekonomēt tradicionāli iegūstamo enerģiju. Lai siltumu pārsūknētu no vienas vietas uz otru, izmanto siltuma sūkņus. Siltuma sūkņi ļauj siltumu pārsūknēt no vienas ar zemāku temperatūru uz vienu, kura ir siltāka. Siltuma sūkņa darbību var salīdzināt ar ūdens sūkni, kas paceļ ūdeni no urbuma

uz mājas augšējiem stāviem. Pirmais zīmējums parāda, ka, darbinot siltuma sūkni, tiek patērēta enerģija, bet sūkņi darbojoties pievada mājai no ārējās vides trīs četras

Šī spole (7) var būt izvietota mājas ārpusē, bet labāk, ja tā ierakta kādu metru zemē vai izvietota dziļurbumā. Šķidrums pirms nokļūšanas ārējā siltuma apmaiņas spolē tiek

Par siltuma sūkņiem lasiet internetā

<http://energyoutlet.com/res/heatpump/>

<http://hyperphysics.phy-astr.gsu.edu/hbase/hframe.html>

<http://www.heatpumpcentre.org/default.asp>

<http://www.dhclimatecontrol.com/hp.htm>

reizes vairāk enerģijas nekā nepieciešams sūkņa darbināšanai. Izrādās, ka mūsu mājās šādi sūkņi jau ir un tas ir mums ļoti pazīstamais ledusskapis. Mājas apsildīšanai ledusskapis ir it kā «jāapgriež otrādi», proti, tam jāsilma māja un jādzesē āra gaiss vai zeme.

Kā darbojas siltuma sūkņi?

Aplūkosim, kā darbojas šī sistēma. Otrajā attēlā parādītā sistēma ir piepildīta ar noteiktu gāzi. Agrāk šādās sistēmās lietoja freonu, tagad izmanto videi draudzīgākas gāzes. Gāzi saspiežot un dzesējot, to var sašķidrināt. Gāzei sašķidrinoties izdalās siltums, bet, šķidrumam iztvaikojot, gāze atdziest. Aplūkosim visu darbības ciklu. Kompresors ir galvenais siltuma sūkņa elements, un tā darbināšanai ir nepieciešama elektriskā enerģija. Kompresors saspiež gāzi, kā rezultātā gāze sasilst (1) un nonāk iekšēlu siltuma apmaiņas spolē. Atdodot siltumu telpām (4), gāze atdziest, un, tā kā ir saspiesta, tad sašķidrinās. Kondensējoties izdalās papildu siltums, kas arī tiek ievadīts telpās. Dzesējošais šķidrums pa cauruli tiek novadīts uz āra siltuma apmaiņas spoli.

iztvaikotajā pārvērsts gāzē, kā rezultātā tas atdziest. Plūstot caur ārējo siltuma apmaiņas spoli (7), gāze saņem siltumu no gaisa vai zemes slāņa un uzsilst. Uzsildītā gāze (8) atkal nokļūst kompresorā, un cikls var atkārtoties. Tādā veidā siltums no ārpusē tiek pārsūknēts mājā. Tā kā ārpusē visā gaisa slānī vai zemes masā ir akumulēts liels siltuma daudzums, tad, atdodot daļu siltuma, ārējās vides temperatūra gandrīz nemainās, toties telpas ar šo siltuma daudzumu var tikt uzsildītas līdz nepieciešamajai temperatūrai.

Cik efektīva ir siltuma sūkņu izmantošana? Izmantojot siltuma sūkņus un veicot siltuma apmaiņu ar āra gaisu, enerģijas patēriņš (elektrība, gāze, malka) mājas apsildīšanai samazinās divas līdz četras reizes. Ja siltuma apmaiņu veic zemes slānī vai dziļurbumā, enerģijas daudzums un izmaksas var samazināties trīs līdz piecas reizes. Siltuma sūkņu sistēmas uzstādīšana izmaksā dārgāk nekā tradicionālās apkures sistēmas. Atkarībā no sistēmas sarežģītības izmaksas ir 2500 USD un vairāk. Tomēr, sadārdzinoties enerģijas izmaksām, šāda sistēma ātri vien atmaksājas. Siltuma sūkņus jau lieto daudzās valstīs un to pielietošana aizvien pieaug. ASV katru gadu tiek uzstādītas aptuveni 100 000 jaunu šādu apkures sistēmu. Sagaidāms, ka arī Latvijā siltuma sūkņi aizvien plašāk atradīs savu lietotāju. **VA**

¹ Jebkura viela satur siltuma daudzumu $Q = cmT$, C – raksturo doto vielu, m – ir vielas daudzums, T – absolūtā temperatūra. Istabas temperatūra ir $T = 300$ K. Tā kā ārējā gaisa un zemes masas ir ļoti lielas, akumulētais siltuma daudzums ir milzīgs.

Universitātes radio programma

mūsdienu patērētāju sabiedrībā

P. PASAULIS

Kopš 1895. gada cilvēks pratis pārraidīt audio signālu lielos attālumos bez vadiem, izmantojot radioviļņus. Kaut arī nav īstas skaidrības, kurš bijis pirmais – Dž. Markoni vai A. Popovs, būtiskākais ir tas, ka cilvēce ieguva jaunu, pieejamu informācijas kanālu, kam vēstures procesos bieži bijusi pat izšķiroša loma.

Pasaulē tradicionāli radio programmas tiek dalītas pēc mērķa un īpašuma formas, un tās ir šādas: kopienu (*community*), studentu (*campus/student*), komercradio un sabiedriskās radio (*public*) programmas.

Kopienas radio pamatojas uz kādas grupas, kopienas interesēm. Daudzkārt tās ir nevalstiskā sektora programmas, kas bieži kā politisks instruments kalpo cilvēktiesību aizsardzības, ekoloģijas, reliģisku un sadzīves problēmjuatājumu risināšanai. Taču bieži tas ir arī ierobežots savas programmas klāstā. Šāda tipa programma tiek veidota uz brīvprātības un voluntārisma principiem, kur profesionālismam ir pakārtota loma. Studentu radio ir kopienu radio paveids, jo kalpo studentu un jauniešu interesēm, un nosaukumu tas iematojis, pateicoties milzīgai

popularitātei. Klasifikācijā studentu radio vairākumā gadījumu tiek iekļauts kopienu radio, tāpēc nepastāv precīza statistika vai uzskaitījums. Tieši mūzikas formāts galvenokārt atšķir studentu radio no citu veidu radio programmām. Studenti, jauni cilvēki ar plašāku skatījumu dzīvi redz pāri komerc-kultūras apvārsņiem, kur paveras kultūras bagātība, daudzveidība, ko bieži tā arī nesaredz masu kultūras kultivētāji un patērētāji.

Kopienas radio pēc savas darbības principiem vairākumā gadījumu ir nekomerciāls, tomēr mēdz būt arī daļēji komerciāls, kas gan neattiecas uz formāta komercializēšanos. Finansiāli kopienu radio nodrošina sponsori, valsts, pašvaldības, institūti, pašu finansējums, raksturīga ir finansu avotu dažādība. Līdzīgi tiek finansēti studentu radio, kur galvenais finansētājs ir mācību iestāde. Šāds finansējuma modelis kopienu/studentu radio nodrošina neatkarību un brīvu uzskatu paušanu.

Pasaulē funkcionē tūkstošiem kopienu/studentu radio. Pasaules Kopienu radio Raidisabiedrības asociācija (AMARC) uzskaita vairāk nekā 2000 raidsabiedrību, no kurām vismaz 90% atrodas ASV un Kanādā. Var secināt, ka asociācijā galvenokārt reģistrētas tikai Ziemeļamerikas programmas, kas neatspoguļo situāciju pasaulē. Piemēram, Eiropas Studentu radio reģistrā uzrādās ap 150 vienībām, kas AMARC reģistrā nav uzskaitīti. Eiropā priekšplānā izvirzās Anglija un Vācija.

Komerciālās raidorganizācijas

Komercradio pats definējums jau liecina par radio programmas veidošanas komerciālajiem nolūkiem, peļņas gūšanu. Radio biznes, kā zināms, ir viens no ienesīgākajiem plašajā mediju biznesā. Komerciālo radio programmu formāts ir ļoti ierobežots un primitīvs savās izpausmēs, līdz ar to visi administrēšanas pūliņi tiek vērsti reklāmas devēju piesaistei. Vairākumā gadījumu komercradio būtiskākā un bieži vienīgā ir reklāmas un mārketinga daļa. Ļoti populāri mūsdienās komerciālām programmām ir adaptēto programmu izmantošana vai programmu retranslēšana, līdz ar to darbs

nav jāvelta jaunas mūzikas atlasēi, raidījumu izstrādei un analīzei.

Sabiedriskās raidorganizācijas

Sabiedriskās raidorganizācijas izveido, ieguldot raidorganizāciju pamatkapitālā valsts īpašumu. Sabiedriskās raidorganizācijas nodrošina visām sabiedrības grupām daudzveidīgas un līdzsvarotas programmas, kas sastāv no informatīviem, izglītojošiem un izklaidējošiem raidījumiem, kā arī nodrošina informācijas un izpausmes brīvību un objektivitāti un raidījumu dažādību. Tās nav pakļautas valsts un pašvaldību institūciju, politisko organizāciju (partiju), reliģisko konfesiju, finansu un ekonomisko aprindu tiešai ietekmei, un to darbība pamatojas uz sabiedrisku pārraudzību, un tās ir finansāli neatkarīgas. (*Izvilums no Radio un televīzijas likuma*)

Radio NABA definējums

Universitātes radio NABA kalpo kā piemērs, kurā apvienoti studentu/kopieniu un sabiedriskā radio programmas darbības pamatprincipi. Pēc juridiskā statusa, programmas aptveramības un koncepcijas kā sabiedriskais radio, savukārt pēc radio formāta un auditorijas kā studentu/kopieniu radio programma. Par NABA sabiedriskā radio statusu liecina arī regulārā Saeimas plenārsēžu tiešraide.

Latvijā Universitātes radio NABA ir «neatkarīgās» (alternatīvās) mūzikas radiostacija, kas nepakļaujas multinacionālajam mūzikas industrijas diktātam. Programmas koncepcijā uzsvērts, ka radio programmas politika vērsta uz to, lai raidītu programmu, kas neapstiprina vispārējo popkultūras noslieci – komerciālās mākslas kultivēšanu, bet gan lai paplašinātu klausītāju redzesloku, aplūkojot dažādas mākslas nozares visās tās radošajās izpausmēs. Tādējādi NABA seko autonomijas principam, ieturot kritisku distanci attiecībā pret visiem spēka avotiem (politiskajiem, ideoloģiskajiem, reliģiskajiem, finansiālajiem u. tml.), veicinot individuālās un grupas cilvēku tiesības viņu cīņā ar atsvešinātību un birokrātiskajām institūcijām. Programmā tiek iekļauti sabiedrībā aktuālie jautājumi, kas saistīti ar valsti, politiku, kultūru, mūziku, humanitārajām zinātnēm, universitāšu un studentu aktivitātēm. Programmā tiek runāts par vārda brīvības, tolerances un solidaritātes principiem, respektētas minoritāšu un marginālo grupu tiesības un veicināta kulturālā un lingvistiskā dažādība.

NABA auditorija un programma

Radio NABA par savu galveno mērķauditoriju uzskata 17 – 35 gadus vecus, domājošus cilvēkus, kuri vēlas ko vairāk

nekā standarta komercproduktu gan mūzikā, gan informācijā.

Statistikas dati liecina, ka primārā mērķauditorija ir klausītāji vecumā no 17 līdz 25 gadiem, sekundārā mērķauditorija ir Rīgas un Rīgas rajona iedzīvotāji vecumā no 25 – 35 gadiem. Pēc pētījuma rezultātiem Radio NABA klausītāju skaits ir 35 000. Dati rāda, ka radio NABA klausāmība vienmērīgi sadalās dienas laikā, nav novērojami krasi kāpumi vai kritieni, kas arī liecina par radio programmas auditorijas stabilitāti.

Programma nosacīti sadalīta dienas un vakara blokos, nedēļas laikā klausītājiem piedāvājot 42 tematiskos un muzikālos raidījumus un ikdienas regulārus tematiskus ziņu izlaidumus. Raidījumi tiek veidoti sadarbībā ar dažādu nozaru profesionāļiem. Informatīvajā jomā radio koncentrējas uz tēmām, kuras ir svarīgas mūsdienīgam cilvēkam – kultūra, izglītības aktualitātes, politisko norišu analīze, vide un tās aizsardzība, modernās tehnoloģijas, cilvēktiesības, u. c.

Programmā piedāvātā muzikālā daudzveidība, kas nav pieejama nevienā Latvijas vai pat Baltijas radio programmā, ir primārā atšķirības zīme. Programmas raidīšana muzikālā jomā balstās uz izvērtētiem dažādu radio formātu sajaukumu, t.i., brīvais (*free*) formāts – AAA (*Adult Acoustic Alternative*) un alternatīvā rok-mūzika; pasaules tautu mūzika (*world, folk, roots music*); un visi progresīvi alternatīvie strāvājumi starp klasiskās *rock* un *jazz* mūzikas populārajiem žanriem (*ambient, industrial, new age, electornic, eksperimental, crossover* u. c.). Brīvais formāts pieļauj arī visas labi pamatotas nobīdes no normām.

Radio programmas realizācijās ir iesaistījušies vairāk nekā 60 darbinieki, kuru vidū ir sabiedrībā plaši pazīstami žurnālisti, mūziķi, akadēmiskie darbinieki, jauni radoši studenti. Izvērtējot darbinieku struktūru pēc izglītības, jāsecina, ka ap 60% darbinieku ir Latvijas Universitātes studenti vai universitāti beigušie.

Radio NABA divu gadu laikā pierādījusi savus nopietnos nodomus, iekarojusi klausītāju simpātijas un iekļaujas kā līdzvērtīga programma plašajā raidorganizāciju pasaulē. Latvijas mēroga programma 2004. gadā saņēma septiņas ikgadējās Nacionālās radio un televīzijas padomes balvas, tai skaitā kā labākais raidījums, labākais raidījuma vadītājs, gada izklaides raidījums un veicināšanas balvu par jaunu ideju realizēšanu un novatorismu.

Latvijas Universitāte ir rādījusi piemēru mūsu kaimiņvalstu augstskolām Lietuvā un Igaunijā, kur arī tiek apsvērtā iespēja radīt ko līdzīgu.

Kā teikts radio NABA sauklī – «Pargriez pasauli», un tā tiešām tiek pagriezta... **UA**

14/09

Universitātē viesojas Jaunzēlandes ārlietu un tirdzniecības ministrs

Jaunzēlandes ārlietu un tirdzniecības ministrs Fils Gofs oficiālās vizītes laikā apmeklēja Sociālo zinātņu fakultāti un nolasīja studentiem lekciju par Jaunzēlandes lomu starptautiskajā politikā.

Oktobris

Universitātes saime atzīmē 85 gadu jubileju

Septembra pēdējā un oktobra pirmajā nedēļās notika jubilejas kulminācijas pasākumi. Tostarp izstāde par Universitātes sasniegumiem zinātnē, svētku dievkalpojums, koncerts Nacionālajā operā, ugunošana un citi izglītojoši un izklaidējoši pasākumi.

26/10

Universitātes Botāniskajā dārzā atklāts Palmu mājas jaunais jumts

Subtropu augi Palmu mājā ieguvuši jaunu, polikarbonāta stiklojumu. Polikarbonāts ir īpaši piemērots silto zemju augiem, jo tas ir viegls, nepīstošs, labi tur siltumu un tam piemīt laba gaismas caurlaidības spēja. Vienlaikus tika atklāta mākslas darbu izstāde, kas radusi mājvietu Botāniskajā dārzā.

10/11

Universitātē viesojas «Kasperski Anti-Virus» izgudrotājs Jevgēņijs Kasperskis

Viņa uzstāšanās bija vērtīga datoru un IT drošības sfēras aktuālāko tendenču apskatam. Kasperskis ir viens no pasaules ievērojamākajiem speciālistiem informācijas drošības jomā.

Jāmācās ir visiem un nepārtraukti

«Bieži vien ir nepieciešams skats no malas uz to, ko tu dari, ko tu zini un arī nezini,» stāstot par savām doktorantūras studijām Universitātē, paziņo Latvijas Mobilā telefona (LMT) direktors JURIS BINDE. Runājot par iespējamo zinātnieku un uzņēmumu vadītāju sadarbību, LMT direktors atsaucas uz pieredzēto «iesaistot biznesā akadēmiskās institūcijas, pētījums, kas ir vajadzīgs, piemēram, pēc mēneša, var tikt izstiepts divu gadu garumā» un iesaka laikmetīgu risinājumu «katram zinātniekam, līdzīgi kā māksliniekam vai mūziķim, ir vajadzīgs savs aģents vai menedžeris, kas attiecīgo produktu veiksmīgi pārdod». Jautāts par šī laika studentiem, LMT direktors ir lakonisks: «Viņiem ir cits starta līmenis. Mums ir pieredze.» Intervijai klātienē Juris Binde piekrit nevilcinoties, un pēc stingra rokaspiediena LMT stiklotā nama astotajā stāvā saruna par zinātnes lomu biznesā var sākties.

Gita LIEPIŅA

Kāpēc liela un veiksmīga uzņēmuma vadītājs turpina studēt – jūsu studijas vadībinības doktorantūrā izvēlētas *ķeksīša* pēc vai tiek meklētas jaunas zināšanas?

Ir tāds diezgan banāls joks – mūžu dzīvo, mūžu mācies un nomirsi izglītoti. Patiesībā cilvēks mācās visu mūžu – gan sistemātiski apmeklējot lekcijas kādā mācību iestādē, gan no saviem darba kolēģiem, sabiedrības, vienkārši no saskarsmes ar dažādiem partneriem. Akadēmiskās izglītības sistēmas priekšrocība ir tāda, ka tā dod iespēju sakārtot savas jau esošās zināšanas un, protams, iegūt arī kaut ko jaunu.

Bieži vien ir nepieciešams skats no malas uz to, ko tu dari, ko tu zini un arī nezini. Lai beigās to visu ieliktu stingrā sistēmā. Es uzskatu, ka tādas akadēmiskās studijas kā otrā izglītība, ko šobrīd izvēlas daudzi vadītāji, maģistrantūra vai, manā gadījumā, doktorantūra dod labu zināšanu sakārtošanas impulsu.

Kā jūs varētu salīdzināt zināšanas, ko ieguvāt augstskolas pirmo kursu gadus, ar tām, kas jums tiek sniegtas šobrīd doktorantūrā?

Izglītības sistēma, protams, mainās. Zināšanas, kas tika mācītas septiņdesmitajos gados, atšķiras no tām, kas studentiem tiek mācīti šobrīd. Ļoti mainījušās ir arī apmācības metodes. Tai pašā laikā atkarībā no cilvēka vecuma un tās sociālās pieredzes, kas viņam ir, vienas un tās pašas lietas tiek uztvertas atšķirīgi.

No savas personīgās pieredzes ļoti labi atceros filozofijas darbus, kas man tika mācīti augstskolas otrajā kursā. Tos pašus darbus pārlasot desmit gadus vēlāk, mana attieksme pret tiem bija pilnīgi cita. Bija pilnīgi cita izpratne. Tieši tāpat arī tagad, vairāk nekā trīsdesmit gadus kopš pirmo studiju sākšanas augst-

skolā, mana uztvere par dažādām lietām ir pilnīgi atšķirīga no tās, kas bija pirms gadiem.

Kā jūs vērtējat Latvijas Universitātes studentiem piedāvātās izglītības kvalitāti?

Pagaidām vēl kaut ko vērtēt ir pagrūti, jo šīs Latvijas Universitātē man ir tikai pirmā gada sākums.

Kā jūs izskaidrojat to, ka liela daļa gadus jauno cilvēku augstos amatos ir ar ārzemēs iegūtu izglītību? Vai izglītība ārzemēs ir labāka nekā Latvijā?

Viss ir atkarīgs no tā, par kādu izglītību runājam. Ja tiek runāts par pamatizglītību, tad vismaz līdz zināmajam laikam Latvijas pamatizglītība bija ļoti labā kvalitātē. Pēc tam parādījās tendence visu veco nojaukt un tā vietā likt to, par ko nebija īstas skaidrības, vai tas ir labāks. Galvenais, ka tas bija citāds. Šādām darbībām tika atvēlēta pārāk liela brīvība, un šīs pārprastās demokrātijas augļus mēs esam ieguvuši šobrīd.

Daudzos uzņēmumos nav iespējams iegūt jaunus inženierzinātņu speciālistus, jo tādu vienkārši nav vai arī viņi ir tik maz, ka visiem uzņēmumiem nepietiek. Tas ir rezultāts likumam, kas atļāva vidusskolās ieviest brīvās izvēles priekšmetus. Ja liela daļa cilvēku, jo īpaši tajā vecumā, iet pa vieglākās pretestības ceļu, tad rezultāts ir bēdīgs. Šajā ziņā mēs, uzņēmēji, kopā ar dažādām asociācijām jau vairākus gadus esam vērsuši Izglītības un zinātnes ministrijas un Latvijas augstskolu uzmanību uz šo bēdīgo faktu, diemžēl nekas īpaši daudz tajā visā nav mainījies.

Tai pašā laikā mācības ārzemēs es vērtēju kā noderīgas specifisku jautājumu padziļinātai apguvei. Protams, to var izdarīt arī Latvijā, bet ir atsevišķas lietas, kurās pāris universitātes pasaulē ir spēcīgākas par mūsu valsts augstskolām. Piemēram, man nesen bija iespēja noklausīties ļoti augsta līmeņa biznesa un

akadēmisko cilvēku lekciju ciklu «Leaders and London». Tajā piedalījās, piemēram, bijušais «General Electric» valdes priekšsēdētājs Džeks Velčs, Ņujorkas mērs Rudolfs Džuliani, profesori Lesters Thurovs no Masačūsetas Tehnoloģiskā institūta, Roberts Kaplans un Maikls Porters no Harvardas biznesa skolas. Tie visi ir pasaules klases speciālisti stratēģiju jautājumos. Latvijā tāda līmeņa speciālistu nav.

Kā jūs vērtējat faktu, ka gados jauniem cilvēkiem ar ārzemēs padziļinātu izglītību pēc tam Latvijā ir grūtības dabūt darbu, jo izglītības ziņā viņi ir vienlīdzīgi vai pat pārāki par saviem darba devējiem?

Tā ir darba devēju problēma. Normāls darba devējs, kurš redz perspektīvu, parasti izvēlas spēcīgu komandu. Ārzemēs iegūtas zināšanas šādā gadījumā nepašaubāmi tiek vērtētas pozitīvi. Mums ir vajadzīgi izglītoti speciālisti, kuri ir profesionāļi savā jomā.

Pasaules prakse rāda, ka daudzi lielu uzņēmumu vadītāji paralēli nodarbojas ar akadēmisko darbību. Vai jūs pēc doktorantūras studijām neplānojat sākt līdzīgu akadēmisko karjeru?

Vispirms doktorantūra ir jāpabeidz, jāaizstāv disertācija un tikai tad varam runāt, ko darīt tālāk. Šis būs diezgan smags laiks, kurā darba pienākumi ir jāapvieno ar akadēmiskās izglītības iegūšanu, taču es uzskatu, ka tas būs ļoti interesants periods.

Vai LMT būtu gatavs ieguldīt līdzekļus projektā, kurā zinātnieki kopā ar jaunajiem pētniekiem – studentiem nodarbotos ar konkrētiem oriģināliem lietišķiem pētījumiem uzņēmuma vajadzībām ne tikai inženierzinātnēs, bet arī, piemēram, mārketinga, kvalitātes vadības, personālvadības un tamlīdzīgās jomās?

Kooperācija ar dažām akadēmiskajām un pētnieciskajām institūcijām mums zināmā mērā ir, taču ir kāds faktors, kas ciešāku sadarbību nedaudz bremsē. Tas ir laiks. Parasti, iesaistot biznesā akadēmiskās institūcijas, pētījums, kas ir vajadzīgs, piemēram, pēc mēneša, var tikt izstiepts divu gadu garumā. Mūsdienā dinamiskajā biznesa vidē tas, protams, neapmierina. Rezultātam ir jābūt ātram, kvalitatīvam un tad, kad to vajag, nevis tad, kad tas iznāk.

Mums ir bijuši vairāki sadarbības projekti, kuru ietvaros esam snieguši finansiālu atbalstu. Piemēram, esam ziedojuši līdzekļus RTU auditorijas remontam, ar datortehnikas programmu dāvinājumu atbalstījuši Latvijas skolas, atbalstījuši skolēnu izglītības programmu datorapmācībā un uzņēmējdarbības pamatos. Tas gan nav pētnieciskais darbs. Tas ir atbalsts pamatizglītības līmenī.

Kādas perspektīvas, pēc jūsu domām, ir mūsu valsts zinātnieku potenciālam pašmāju biznesā?

Potenciāls nepašaubāmi ir, jo mums ir daudz lietišķās zinātnes atklājumu gan medicīnā, gan ķīmijā, gan arī citās nozarēs, ar kuriem Latvijas zinātnieki ir slaveni pat pasaulē. Manuprāt, jābūt ciešākai sadarbībai starp akadēmiskajiem zinātniekiem, eksperimentējošo zinātni un menedžmentu, kas šīs idejas piedāvā pasaulei. Katram zinātniekam, tāpat kā māksliniekam vai mūziķim, ir vajadzīgs savs aģents vai menedžeris, kurš attiecīgo produktu veiksmīgi pārdod.

Nav redzēts, ka estrādes dziedātāji paši nodarbotos ar savu līgumu slēgšanu. Tas ir menedžmenta darbs. Līdzīgi arī zinātniekiem, kā jau radošajiem darbiniekiem, ir vajadzīgas šādas aģentu institūcijas. Protams, tas ievērojami palielina risku, jo šis produkts var būt derīgs un var arī neatbilst tam, ko reklamē un piedāvā aģents. Taču tas jau ir jautājums par aģenta profesionalitāti. Viņš nedrīkst piedāvāt *perpetuum*

mobile, filosofu akmeni vai mūžīgās jaunības eliksīru. Protams, to var izdarīt, un, ņemot vērā reklāmas lielo spēku, pilnīgi iespējams, ka kāds to visu arī nopirktu. **Vai LMT karjeru var veidot cilvēks no skolas sola? Vai akadēmiskā izglītība ir pietiekama, lai sāktu karjeru bez tūlītējas papildu izglītošanās?**

Sākt karjeru teorētiski var vienmēr. Praktiski var sākt darbu. Tālākā karjera ir atkarīga no katra individuāla spējam. Un spējas mācīties. Augstskolas mūsu nozarē dod tikai pamatzināšanas. Ņemot vērā straujo attīstības tempu, jāmacās ir visiem un nepārtraukti. Ar to, kas ir iegūts augstskolā, var ieņemt tikai sāku ma pozīciju, no kuras ir jāturpina mācīties, strādāt un virzīties uz augšu katram individuāli.

Vai jūs kā uzņēmuma vadītājs jaunu kadru uzņemšanā lielāku vērību pievēršat savu potenciālo darbinieku izglītības kvalitātei vai darba pieredzei?

Praktiski visi studenti šobrīd strādā jau no bakalaura līmeņa, un, lai veidotu saikni starp akadēmisko izglītību un dzīves pieredzi, tas pat ir nepieciešams. Ja cilvēks iegūst bakalaura grādu, pēc tam pabeidz maģistrantūru un līdz tam nekur nav strādājis, tad patiešībā viņam ir gandrīz vai neiespējami atrast darbu. Kā zināms, personālvadības teorijas māca, ka uzņēmumam jeb darba devējam ir nepieciešamas darbinieka zināšanas, iemaņas un prasmes. Ja zināšanas sniedz Universitāte, tad iemaņas un prasmes var apgūt tikai un vienīgi praktiskā darbā.

Kas ir būtiskākais, kas šobrīd nāk atmiņā, atceroties savus studiju gadus?

Tā ir zināma nostalgija, ka mūsu laikā zāle bija zaļāka un debesis zilākas. Šīs situācijas – toreiz un tagad – ir diezgan pagrūti salīdzināt, jo ir pilnīgi atšķirīga mācību struktūra. Mums bija jāvelta ļoti daudz laika dažādu kursa projektu izstrādei. Esmu beidzis Rīgas Politehniskā institūta Radiotehnikas un sakaru fakultāti radio elektroniskās aparatūras konstruēšanas specialitātē. Mēs tikām gatavoti par konstruktoriem, kas ir diezgan sarežģīta specialitāte.

Ļoti apjomīgs bija laika periods līdz trešā kursa ziemas sesijai, kad, ja nemaldos, bija seši eksāmeni un desmit ieskaites. Toreiz mūsu fakultātes dekāns teica: «Nu, zēni, tie kuri sesiju ir nolikuši, tagad var precēties.» Un tā arī bija – tie, kuri to izturēja, institūtu pabeidza. Mūsu fakultāte izcēlās ar to, ka tajā varēja samērā viegli tikt iekšā, jo nebija liels konkurss. Bet noturēties bija grūti, un dažos gados to pabeidza puse, dažos – labi ja trešā daļa no sākumā uzņemtajiem studentiem.

Kā jūs vērtējat šī laika jauno studentu – deviņpadsmit, divdesmit divus gadus vecu jaunieci, kurš, ļoti iespējams, tuvākajā nākotnē kļūs par jūsu nākamo konkurentu biznesā?

Jau kādā no Senajā Grieķijā atrastajiem rakstu pieminekļiem bija teikts, ka, brīvi citējot, «ir pilnīgi skaidri zināms, ka šodienas jaunatne ir pilnīgi izlaidusies un nekādā veidā nespēs turpināt savu tēvu un vectēvu varonīgās tradīcijas». Protams, var teikt arī tā. Katra paaudze ir savā laikā un vietā, arī šī laika studenti. Viņi ir tādi, kādus tos ir izveidojusi šī brīža sabiedriski ekonomiskā vide un šajā vidē viņi arī strādās.

Es pieņemu, ka šī laika studenti darba tirgū piedalīsies no kādas cita līmeņa starta platformas, nekā darbojamies mēs. Mums ir pieredze. Viņiem ir cits starta līmenis. Līdzās pastāvēšana kādu laiku, protams, būs. Es domāju, ka labi studenti, tāpat kā slikti studenti, ir bijuši vienmēr. Šī laika studenti neapšaubāmi ir citādi, taču tas nenozīmē, ka sliktāki. **UA**

Šis un tas par mizmīļiem, kapračiem un pangodiņiem

Koksnesskudras – *Camponotus* sp. atmirstošos kokos var dzīvot gadu desmitiem, šai laikā izveidojot sarežģītu alu labirintu. Visu saimniecību pārvalda skudru karaliene.

Zanda GARANČA, Līga TIMŠA

Tā ... rudens jau pilnā sparā. Jau piemirsušies augsta vakaros klausītie sienāžu orķestri. Arī nīstie un uzbāzīgie odi netraucē. Kur tad visi šie mazie radijumi paliek ziemā? Lasi interviju ar Latvijas Universitātes asociēto profesoru **Voldemāru Spunģi** un uzzini daudz ko interesantu par kukaiņu uzvedību un dzīvesveidu, kā arī to, kāpēc neizprotami sarežģītas un kaprīzēm pilnas ir ne tikai *Homo sapiens sapiens* sievišķās būtnes, bet arī kukaiņsievietes...

Cik daudz kukaiņu sugu ir Latvijā?

Pašlaik Latvijā pēc kukaiņu pētnieku aprēķiniem ir ap 15 000 sugu. Bet, salīdzinot ar citu kaimiņvalstu kukaiņu daudzveidību, Latvijā varētu mitināties pat 20 000 sugu.

Lietuvā ir apmēram 20 000 dažādu bezmugurkaulnieku sugu, arī vairāk kukaiņu sugu nekā Latvijā, jo Lietuva atrodas vairāk uz dienvidiem. Taču piemums ir vairāk mežu, tāpēc atbilstoši vairāk ir mežos dzīvojošo sugu. Virzienā uz ziemeļiem kukaiņu sugu skaits samazinās: Igaunijā ir ap 15 000, Somijā – 12 000 sugu. Zviedrijā ir konstatētas 25 000 bezmugurkaulnieku sugas, no tām aptuveni 18 000 ir kukaiņi.

Vai sugu skaits atšķiras dažādos Latvijas reģionos?

Kukaiņi ir it visur, kur vien mēs ejam. Protams, daudzveidīgāki kukaiņi ir Latvijas rietumu un dienvidu rajonos. Kurzemē kukaiņu uz noteiktu teritorijas platību ir vairāk nekā, piemēram, Latgalē. To nosaka klimats, kukaiņi ir aukstasiņu dzīvnieki, un viņiem ir svarīga vides temperatūra. Kurzemē gada bezsala periods ir ievērojami garāks un kukaiņi ilgāk var būt aktīvi. Kad Vidzemē visi sienāži rudenī ir apklusuši, pie Liepājas tie vēl dzied.

Kas vairāk ietekmē kukaiņu populāciju: mitrums vai temperatūra?

Tas ir atkarīgs no sauszemes kukaiņu sugas. Vienas ir mitru, bet citas sausu biotopu sugas. Piemēram, trauslkājodi (Latvijā lielākie odi ar garām kājām) ir izteikti mitrummīļi un uzturas ēnainos, mitros mežos. Savukārt racējlapsenes apdzīvo sausus, saulainus un smilšainus biotopus.

Lai gan ūdens kukaiņu grupa ir liela, piemēram, trīsūodi, makstenes, spāres, tomēr uz sauszemes sastop vairāk kukaiņu sugu. To nosaka galvenokārt veģetācijas daudzveidība – cik daudz dažādu augu sugu ir noteiktā vietā. Kukaiņi barojas ne tikai no augošiem, bet arī no atmirusiem augiem. Kad sēņu un baktēriju ietekmē augu daļas sāk satrūdēt, tad ar tām barojas arī kukaiņi. Augiem, piemēram, koku lapām vai arī skujām ir dažāds ķīmiskais sastāvs, un ar katras atsevišķas koku sugas lapām barojas specializētas mikroorganismu un arī kukaiņu grupas.

Vai Latvijā dzīvo kukaiņi, kas ir gaļēdāji?

Protams. Dzīvnieki ir «dzīvās» olbaltumvielas. Ja kāds dzīvnieks nomirst, tad šo olbaltumvielu bagātību drīz vien kāds savāc. Pastāv spēcīga konkurence par šo olbaltumvielu izmantošanu.

Daudz kukaiņu sugu ir liķēdāji, labāk pazīstamās ir liķmušas un gaļas mušas. Tās pārtiek tikai no dzīvnieku izcelsmes organiskajām vielām. Ir kapračvaboles, kas aprok liķus, viņas to dara tādēļ, lai paslēptu liķi no mušām vai maitēdājiem putniem. Šīs vaboles savu laupījumu ievēl zemē, iedēj olu, un pēc tam tur attīstās kāpurs.

Vai barošanās veids ietekmē kukaiņa izmēru?

Augēdāji un plēsēji parasti ir lielāki, bet parazīti – mazāki. Zināmi lieli augēdāji, piemēram, tauriņu kāpuri. Tomēr vislielākie ir nevis tīrie augēdāji, bet tie kukaiņi, kas lieto gan augus, gan gaļu. Piemēram, zaļie sienāži ir augēdāji, bet tie tikpat labi ēd arī citus kukaiņus. Zemesvēzis barojas ar saknēm, bet tajā pašā laikā viņš apēd arī dzīvniekus, kuri iekrīt viņa alā. Tātad arī veģetārieši kukaiņu valstī ēd gaļu, lai iegūtu nepieciešamās olbaltumvielas. Tāds barošanās veids viņiem ir izdevīgs. Vēl pēc izmēra lieli ir saprofāgi, kas dzīvo simbiozē ar sēnēm un baktērijām, piemēram, degunradžvaboles, koksngrauzi. Tomēr lielo kukaiņu Latvijā ir salīdzinoši maz, jo vasara un līdz ar to aktīvās barošanās laiks ir īss.

Ko kukaiņi dara ziemā?

99% kukaiņu ziemā ieslīgst anabiozē – tie ir dzīvi, bet nekustīgi. Ir tikai atsevišķas sugas, kuras ziemā ir aktīvas. Piemēram, tādi ir ziemasodi, tie izšķīļas no kūniņām pēc pirmajām salnām. Rudenī un ziemas atkušņu laikā tie pārojas, pavasarī izdēj olas un iet bojā. Tad no olām izšķīlušies kāpuri līdz rudenim pieaug un pirms salnām iekūņojas.

Kad kukaiņi dodas ziemas gulā?

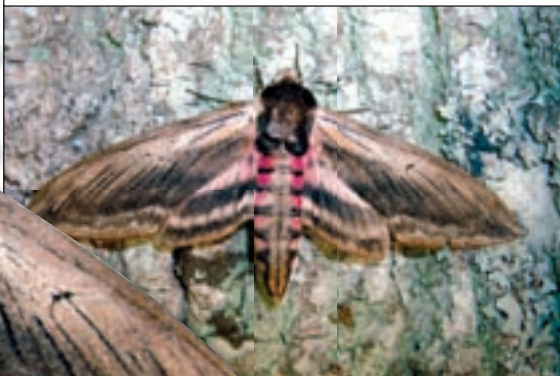
Tas ir pilnīgi atkarīgs no vides temperatūras. Siltos rudenos kukaiņi ir ilgāk aktīvi.

Vai tie uzkrāj kādas rezerves ziemai?

Ziemošana ir grūts process, daudzi iet bojā. Sekmīga ziemošana ir sugas saglabāšanās interesēs. Vairums kukaiņu ziemo tā, lai tiem būtu pēc iespējams mazāks enerģijas patēriņš. No Latvijas 15 000 sugām vairums ir tādas, kuru dzīve ilgst vienu gadu, ietverot vairākas attīstības stadijas – ola, kāpurs, kūniņa un pieaudzis indivīds. Pārsvārā kukaiņi ziemo olas attīstības stadijā, tāpat arī kāpuru stadijā. Retāk ziemo pieaugušie īpatņi.

Sagatavojoties ziemošanai, kukaiņi uzkrāj taukus, kas ir galvenais enerģijas krājums ziemošanas laikā. Tauki pilda arī antifrīza funkcijas, neļauj ūdenim ķermenī sasalt, veidot kristālus un saplēst iekšējos orgānus. Tāpēc kukaiņi ir ļoti, ļoti trekni. Kāpuru masu veido galvenokārt tauki. Pieaugušajiem kukaiņiem

Izcilākie ceļotāji ir sfingi. Naktī tie pārlido, bet dienā slēpjas. Viens no Latvijas lielākajiem ir ceriņu sfings – *Sphinx ligustri*. To apdraud putni, tāpēc tauriņš uz koka stumbra maskējas, bet iztraucēts parāda košo vēderu, tādā veidā biedējot uzbrucēju.

Ziediem un to apputeksnētājiem kukaiņiem evolūcijas gaitā ir izveidojušās ciešas saites – cits bez cita tie nevar izdzīvot. Raksturīgi apputeksnētāji ir ziedmušas. Tās ir lēnīgas, jo lapsenveidīgais brīdinājuma krāsojums attur putnus no to noknābšanas.

samērā lielu masu veido arī muskulatūra, piemēram, spārnu muskulatūra. Bet, kamēr kukainim tauki ir vēderā, tikmēr viņš dzīvo.

Un mazajam odiņam arī ir tauki?

Jā, visiem ir tauki, arī mazajam odiņam. Nu, viņā ir mazāk tauku, tāpēc viņš arī ātrāk nomirst. Jo lielāks kukainis, jo vairāk tauku un jo ilgāk tas dzīvo.

Kuras ir tipiskākās vietas, kur ziemo kukaiņi?

Vistipiskākā ziemošanas vieta ir augsne. Viens no galvenajiem faktoriem ziemošanas vietas izvēlē ir temperatūras svārstības. Ja kukainis ziemo pie koka stumbra, tad izvēlas to darīt nevis stumbra ziemeļu, bet dienvidu daļā. Ja ziemā atkušņa laikā temperatūra sasniedz +5 °C, tad stumbrs dienvidu pusē var uzsilt tā, ka kukainis pamostas, un ko tad lai viņš dara?

Cik dziļi zemē ir visoptimālākie ziemošanas apstākļi?

Kukaiņi ziemo tādās vietās, kur viņus mazāk skar gruntsūdeņu līmeņa paaugstināšanās, palu vai sniega kušanas ūdeņi. Kukaiņi labprātāk ziemo irdenā, porainā augsnē, piemēram, mežos. Smilšainā un noblietētā augsnē ziemojošo kukaiņu ir maz. Ziemā daudz kas ir atkarīgs no sniega segas biezuma, jo sniegs izolē no aukstā gaisa. No zemes dziļākiem slāņiem savukārt nāk siltums, un dažkārt augsne zem sniega pat atkūst. Tāpēc kukaiņi bieži vien ziemo pavisam sekli augsnē.

Vai kukaiņi migrē?

Jā, ir atsevišķas migrējošas sugas. Raksturīgs piemērs ir lielais nātru raibenis. Vasaras pirmajā pusē tauriņi ielido Latvijā no Dienvideiropas, pie mums izaug jauna paaudze un rudenī jaunās paaudzes tauriņi dodas uz dienvidiem. Tālākie migranti ir sfingi, kas šķērso pat visu Eiropu. Arī spāres regulāri ceļo. Šiem kukaiņiem raksturīgs tas, ka viņi lielā skaitā gar jūras piekrasti lido uz dienvidiem. To katru rudenī var novērot Liepājas rajonā. Tomēr šos pārlidojumus nevar īsti saukt par migrāciju, jo tie nav ģenētiski ieprogrammēti.

Bet vai Latvijā atgriežas tas pats īpatnis, kas aizlidoja uz dienvidiem?

Nē, Latvijā tādu kukaiņu nav. Pieaugušais īpatnis aizlido no neatgriežas, tas dienvidu rajonos vairojas, un tikai tā pēcnācēji var atlidot atpakaļ uz Latviju.

Kuprainā celmmuša – *Laphria gibbosa* ir aizsargājama Latvijas lielākā muša. Tā uzbrūk upurim, šai gadījumā jūlijvabolei, kas pēc izmēra ir gandrīz tikpat liela kā pati muša. Paņemot rokās, tā var sāpīgi iedurt ar asajiem mutes dzelkņiem!

Cik ilgs ir kukaiņa mūžs?

Tas ir atkarīgs no barības pieejamības. Kukaiņu dzīves ilgums ir ļoti dažāds. Ir tādi kukaiņi, kuri dzīvo vietās, kur ir īslaicīga barība – rūgstoši augļi, dzīvnieku mēsli, liķi, sēnes. Šo kukaiņu attīstība notiek ļoti ātri, kamēr vien barība vēl ir. Savukārt, ja barība ir pieejama ilgstoši, tad arī kukaiņu dzīves ilgums var būt gads vai pat vairāk, piemēram, tiem kukaiņiem, kas dzīvo koksnē.

Vai Latvijā ir kukaiņi, kuriem viens īpatnis var nodzīvot vairākus gadus?

Piemēram, maijvaboļu kāpuri, kas barojas ar lakstaugu un koku saknēm, attīstās vidēji četrus gadus. Un katru ceturto gadu ir novērojams lielāks izšķīlušos maijvaboļu skaits. Arī trūdošā koksnē dzīvojošo vaboļu mūža ilgums var būt vairāki gadi.

Tropiskajās zemēs ir cikādes, kuru dzīves cikls ilgst 17 gadus. Tās varētu saukt par septiņpadsmitgadu cikādēm, jo šī kukaiņa kāpurs attīstās uz koku saknēm tieši tik ilgi un katru septiņpadsmito gadu masveidā parādās pieaugušās cikādes, kuras nodzīvo vienu vasaru, izdēj olas un iet bojā. Nav jāizslēdz iespēja, ka kāds īpatnis varbūt attīstās ātrāk vai lēnāk, bet lielākajai populācijas daļai raksturīgs tieši šāds attīstības periodiskums.

Vispār kukaiņu attīstība ir atkarīga no temperatūras. Ja temperatūra ir +25 °C, augļu mušu paaudze nomainās nedēļas laikā, bet pie +10 °C nākamā paaudze izaugs tikai pēc mēneša.

Vai ir sugas, kuras atsevišķi indivīdi dzīvo ilgāk nekā pārējie tās pašas sugas pārstāvji?

To var teikt par sabiedriskajiem kukaiņiem – skudrām, bitēm, lapsenēm, kamenēm, utt. Piemēram, skudru karalienē pienākums ir tikai ēst un dēt olas, viņas tiek pabarotas, aizsargātas un apkoptas. Skudru un bišu karalienes dzīvo vairākus gadus, bet darba indivīdi – tikai dažus mēnešus. Ilgdzīvotāji ir termīti, to karalienes var dzīvot pat 25 gadus, katru dienu izdējot ap tūkstoti olu. Latvijā gan šo kukaiņu nav. Šāda dzīves ilgumu nevienlīdzība raksturīga tikai sabiedriskajiem kukaiņiem.

Vai bez skudrām un bitēm ir vēl kādi kukaiņi, kas dzīvo kolektīvos?

Interesanti kukaiņi ir zāglapsenes, kuru kāpuri veido vienu lielu grupu – kamolu. Nelabvēlīgos apstākļos tie vienlaicīgi izslejas un izdala smirdīgu

šķidrums. Tā ir kolektīvā aizsardzība. Līdzīgi dzīvo arī tauriņu kāpuri. Grupās dzīvo arī prusaki, blaktis. Piemēram, lapkoku, it īpaši liepu stumbru pamatnē nereti var novērot lielus sarkanblakšu barus.

Vai visās kukaiņu sugās valda matriarhāts?

Nē. Bet sabiedriskajiem kukaiņiem matriarhāts ir ļoti izteikts tāpēc, ka mātīte ir tā, kas rūpējas par pēcnācējiem, un saime ir ļoti liela. Tēviņš ir tikai gēnu pārnēsētājs, un viņa misija ir aizceļot kaut kur pēc iespējas tālāk pie citām mātītēm, ne pie savām radniecēm. Patriarhāta, man šķiet, kukaiņu pasaulē vispār nav.

Kā notiek pārošanās?

Ja mātīte ir gatava pāroties, tā ar spārnem sūta signālus – spārni tiek kustināti noteiktā frekvencē. Šos signālus var pazīt tikai attiecīgās sugas tēviņš ar saviem īpaši jutīgajiem taustekļiem. Vadoties pēc skaņas frekvences un virziena, tēviņš atrod mātīti. Tālāk seko rieta dejas ar sarežģītu uzvedību. Piemēram, mušām, lai notiktu pārošanās, tēviņam noteiktā kārtībā ir jākairina noteikti mātītes matiņi – ļoti smalka padarīšana. Ja tēviņš šajā rituālā kaut ko neizdara vai sajauc, tad paliek bešā.

Kā tēviņi un mātītes atšķiras pēc ārējā izskata?

Mātītes parasti ir lielākas, jo viņām ir jānēsā olas. Savukārt tēviņiem parasti mēdz būt labāk attīstīti taustekļi mātītes saošānai un skaņas atpazīšanai. Reti tēviņi ir lielāki par mātītēm.

Vai Latvijā ir indīgi kukaiņi, tādi, kas var nodarīt nopietnu kaitējumu cilvēka veselībai?

Visiem kukaiņiem ir kaut kāds aizsardzības veids. Vesels cilvēks nevar nomirt no Latvijā sastopamo kukaiņu dzēlieniem. Ja cilvēks ir jutīgs vai viņam raksturīga alergiska reakcija, tad bites, lapsenes vai cita kukaiņa dzēliens var būt bīstams, tāpēc jānodrošina ar ārstu.

Cik daudz Latvijā ir aizsargājamo kukaiņu?

Latvijā ir 75 aizsargājamas kukaiņu sugas. Latvijas Sarkanajā grāmatā ir minēta 131 kukaiņu suga, bet ne visas šīs sugas ir iekļautas Ministru Kabineta noteikumos par aizsargājāmām sugām.

Vai Latvijā arī atklāj jaunas kukaiņu sugas?

Pie mums Latvijā var atklāt zinātnēi jaunas kukaiņu sugas. Biežāk to izdodas izdarīt, pētot kukaiņus, kuri ir pēc izmēra sīki – sīkie tauriņi, odi, mušas. Starp lielajiem kukaiņiem, piemēram, dienas tauriņiem, vairs nevar atklāt jaunas sugas.

Milzīgu prieku pagājušajos gados mums sagādāja vabole – Šneidera mizmilis -, kura Latvijā nebija atrasta vairāk nekā 100 gadus un atkal tika konstatēta divās vietās. Tā nav jauna suga, bet ļoti reta.

Kā jaunajai sugai tiek dots nosaukums?

Ja jauna suga pieder jau iepriekš zināmai ģintij, tad, protams, ģints nosaukums paliek. Sugai ir jādod tās zinātniskais nosaukums latīņu valodā jeb tā saucamais sugas epitets. Te nu var darboties pētnieka izdoma – vai nu sugu nosauc mīļotās sievietes vārdā, vai lieto vārdu, kas apraksta kādu morfoloģijas īpatnību (pelēkais, zilspārnu, utt.). Vēl kukaini var nosaukt izcila zinātnieka vai sava kolēģa vārdā, kā arī nosaukt pēc sugas atradnes ģeogrāfiskās vietas.

Vai arī jūsu vārdā ir nosaukts kāds kukainis?

Manu vārdu kukainim ir devis krievu kolēģis B. Mamajevs. Tā kā es īpaši interesējos par pangodiņiem, tad vienai pangodiņu ģintij viņš deva manu vārdu – *Spungisomyia*. Arī vienai sugai ir mans vārds – *Karschomyia spungisi*. Šie ir abpusēji žesti – dots devējam. Es savukārt nosaucu kādu pangodiņu sugu viņa vārdā – *Camptomomyia mamaevi*.

Cik daudz jaunu sugu jūs esat atklājis?

Kopumā esmu atklājis 31 pangodiņu sugu, 29 no tām – Latvijā.

Cik apjomīga ir kukaiņu pētniecība Latvijā?

Latvijā ir Latvijas Entomoloģijas biedrība, kurā apvienojušies pētnieki no visas valsts un arī ārzemnieki no Eiropas, Āzijas un pat Vidusamerikas valstīm. Latvijā ir kvalificēti tauriņu, vaboļu, mušu un citu kukaiņu grupu pētnieki. Pagājušogad biedrība organizēja Baltijas-Ziemeļeiropas Entomoloģijas kongresu.

Kā notiek pētniecības procesa praktiskā daļa?

Pirmkārt, lai sāktu pētījumus, ir jābūt pamatojumam, kāpēc to darīt. Piemēram, šobrīd mēs pētām pelēkās kāpas, jo tā ir īpaši apdraudēta ekosistēma. Otrkārt, tiek noskaidrots, vai šādu veidu pētījumi šai vietā ir bijuši iepriekš, ja ne, tad ir interesanti to darīt. Tad braucam uz atbilstošajām teritorijām. Izmantojam galvenokārt, t.s. kumulatīvās metodes – kukaiņus uzkrāj īpašās lamatās, piemēram, trauciņos ar ūdeni, fik-

*Lekcija astronomijā. Lektors lasa:
– Pēc pieciem miljardiem gadu Saule
izdzisis un dzīvība uz Zemes beigsies.*

Balss no auditorijas:

– Atvainojiet, pēc cik gadiem?!

Lektors:

– Pēc pieciem miljardiem.

Jautātājs atviegloti nopūšas:

*– Paldies dievam! Man jau
izklausījās – pēc pieciem miljoniem...*

satoru un smaržojošu deterģentu, kas piesaista kukaiņus. Savāktie paraugi vēlāk tiek apstrādāti laboratorijā, sugas nosaka, izmantojot mikroskopu. Seko datu biometriskā apstrāde un rezultātu izskaidrošana.

Kuri ir jūsu mīļākie vai īpašas izpētes vērti kukaiņi?

Visi kukaiņi ir pētīšanas vērti. Es īpaši interesējos par pangodiņiem, tos pētu ar mainīgām sekmēm – brīžiem to daru īpaši aktīvi, bet brīžiem pievērsu uzmanību citiem pētījumiem universitātes darba ietvaros. Ja studenti pēta kādu kukaiņu grupu, tad arī es vairāk interesējos par to, lai atbalstītu studentus un viņiem palīdzētu.

Reizēm gadās, ka kādā citā valstī ir atrasti nepazīstami kukaiņi, bet Latvijā tie ir zināmi. Šādā gadījumā paraugus sūta pa pastu un mēs palīdzam veikt pētījumus. Arī mēs savus paraugus sūtām citu valstu pētniekiem.

Vai jūs arī bērnībā interesēja kukaiņi?

Man šī interese ir jau kopš neatminamiem laikiem. Un pašreizējais darbs universitātē ir tāds loģisks turpinājums visam iepriekšējam, jo man arī patīk pedagoģiskais darbs. Piemēram, savus nākamos kolēģus «noskatu» jau pirmajā kursā un var teikt, ka «izaudzinu» savu kolēģi.

STEREOTIPI UN PATIESĪBA

Kukaiņi ir netīri.

No cilvēku viedokļa dažus kukaiņus (gaļas mušas, prusakus, mēslu vaboles) var saukt par netīriem, bet no bioloģiskā viedokļa un šo kukaiņu pašu viedokļa tas tā nav. Visi kukaiņi arī «mazgājas», t.i., rūpīgi tīra savu ķermeni. Piemēram, mušas ar pakājkājām tīra savus spārnus, vairākkārt tiem pārbraucot. Uz kājām šim nolūkam ir speciālas sariņu slotiņas. Ar to palīdzību var tīrīt arī acis, muts orgānus, kājas. Kukaiņi notīra savus taustekļus, izlaižot tos caur speciālajām gropītēm uz kājām.

Bite iedzeljot nolauž savu dzeloni un tad pati iet bojā, bet lapsene – izdzīvo.

Bites dzelonis ir atskabargains, un tāpēc, ja bite iedzelj, dzelonis

ieķeras cilvēka ādā un tiek izrauts kopā ar indes dziedzeri, kas turpina pulsēt un ievadīt brūcē indi. Bite aizlido bez dzelona un daļas iekšējo orgānu un mirst. Tā kā bites ir kolektīvi dzīvnieki, tad dzēliena laikā izdalās ķīmiskas vielas, kas pamudina uzbrukt arī citas bites.

Lapsenes dzelonis turpretim ir gluds, tāpēc lapsenes var dzelt vairākkārt un pēc dzelšanas izdzīvo.

Runā, ka, piemēram, no sirseņu kodumiem cilvēks varot nomirt.

Īstenībā sirseņi ir miermīlīgi kukaiņi un dzel tikai gadījumos, kad ir apdraudēta viņu ligzda. Taisnība, jutīgiem cilvēkiem varētu rasties komplikācijas. Teorētiski var teikt, ka indīgi un bīstami cilvēka veselībai ir visi kukaiņi, kas sūc asinis, jo viņi līdz ar siekalām cilvēka organismā ievada svešas olbaltumvielas – toksinus. Svarīga ir toksīna

deva. Tomēr kukaiņu kodumi paugstina cilvēku nespecifisko imunitāti, un tie kļūst veselīgāki.

Sienāži «čīgājot vijoles». Kas tās par vijolēm un kāpēc tiek čīgātas?

Sienāži «čīgā», izmantojot spārnus. Sienāžu «vijole» ir veidota šādi: viena spārna pamatne ar smalku zobīņu rindām ir stīgas, otrs – ar asu izcilni ir lociņš, bet skaņu, tāpat kā vijoles dobais korpus, pastiprina telpa zem puspaceltajiem spārnēm dziedāšanas laikā. Siseni savukārt sisina ar kāju, to beržot gar spārnēm.

Vai Latvijā ir sastopami arī kādi gardi kukaiņi?

Latvijā, cik zināms, kukaiņus parasti neēd. Taču bioloģiem ir vairākus gadus sena tradīcija praksē ēst grauздētus sienāžus. Sagatavošana ir interesanta un garšo labi! **UA**

Materiāli skolām un augstskolām

Latvijas iekšpolitikā attīstība parlamentārās demokrātijas laikā

Aivars STRANGA
Dr.habil.hist.,
professors,
LU Vēstures un
filozofijas fakultātes
Latvijas vēstures
katedras vadītājs

Latvijas demokrātijas mūžs bija ļoti īss: tā gāja bojā 1934. gada 15. maija apvērsumā. Līdz ar to gandrīz neizbēgami – ja jau tās mūžs bijis tik īss – pierakstīt tai lielākus trūkumus, nekā tie patiešām bija. Par Veimāras Vāciju, kad to sagrāva Hitlers, kļuva pierasti teikt, ka tā ir bijusi demokrātija bez demokrātiem, republika bez republikāņiem, kuras vienīgie panākumi – tiesa, žilbinoši – esot bijusi māksla; visur citur – nelaiemes. Vai Latvija arī bija demokrātija bez demokrātiem? Vai strukturālie, tiesiskie (konstitucionālie) un psiholoģiskie faktori nebija labvēlīgi liberālas demokrātijas ilgākam mūžam? Protams, sabiedrības sociālās struktūras jomā stāvoklis bija sarežģīts. Vairāk nekā 60% valsts iedzīvotāju dzīvoja laukos; tas nebija labākais sākums liberālai demokrātijai, kurai nepieciešama modernāka un plurālāka sabiedrība. Nākotne pierādīs, ka agrārās sabiedrības Austrumeiropā un Centrālajā Eiropā nebūs tai gatavas: demokrātija izdzīvos tikai vienā valstī – Čehoslovākijā, kurā vienīgajā – vai nejausī? – zemnieku skaits bija mazāks par 50 procentiem. Iedzīvotāju dzīves līmenis arī kopumā bija samērā zems, bet liberālā demokrātija nesalīdzināmi labāk funkcionē pārtikušās sabiedrībās ar plašu vidusšķiru, tur, kur tā arī bija cēlusies, – Vakareiropā.

Neatkarīgajā Latvijā pirmo reizi tika apvienoti visi etniskie latviešu novadi, kuri nekad nebija administratīvi vienoti cara laikā (Latgale nepiederēja Baltijas guberņām), taču pārvarēt gadsimtiem ilgo sadalījumu un tā izraisītās sekas nebija viegli: vienota nācija vēl bija izveides procesā un reģionālās atšķirības – pārāk lielas. Demokrātiskai, politiskai kultūrai tradīciju nebija, un demokrātija nebija iesakņojusies masu uzvedībā, domās, psiholoģijā; individuālistiska pašaušanās pašam uz sevi, kura ir liberālās demokrātijas sekmju būtisks priekšnoteikums, bija pavāji attīstīta. Daudzi vēlējas Satversmē (konstitūcijā) meklēt visu problēmu atrisinājumu, it kā valsts pamatlikums pats par sevi kaut vai vienā valstī spētu dot gandarījumu katram un novērst jebkuru nelaimi; kad tas, protams, nenotika, sāka cirkulēt Arveda Berga populārais tei-

ciens: «Satversme neiet!» Šis pārspīlētās cerības nebija raksturīgas tikai Latvijai vien. Taču Latvijas jaunajai demokrātijai bija arī milzīgi panākumi, kurus neredzēt var tikai aklais.

Labie gadi: 1922–1930

Galēji demokrātiskais vēlēšanu likums pavēra ceļu uz parlamentu ne tikai dažādām un dīvainām sīkpartijām; vēl vairāk – tas radīja citu nelaimi: vēlēšanu sarakstus. Katri 100 vēlētāji varēja reģistrēt sarakstu un izvirzīt kandidātus. Šķita, ka Latvijas iedzīvotāji neko citu agrāk nebija darījuši, kā gaidījuši šo iespēju: 1922. gadā, Saeimas pirmajās vēlēšanās, startēja 88 saraksti; 1925. gadā, otrajās – jau 141. Par laimi, tālu ne katrs iekļuva parlamentā. 1928. gadā politiķiem nāca pirmā apskaidrība, tiesa – tikai daļēja: saraksti tika reģistrēti tikai tad, ja iemaksāja 1000 latu drošības naudu; ja saraksts neieguva nevienu vietu parlamentā, nauda bija zaudēta; tas atvēsināja tikai dažus; šajā pašā gadā, Saeimas trešajās vēlēšanās, piedalījās 120 saraksti (pēdējās, ceturtajās, 1931. gadā, – 103 saraksti). Lai cik odiozi arī būtu bijuši daudzie saraksti, tā tomēr nebija nāvējoša slimība. Lai gan parlaments bija politiski saskaldīts, valdības tika izveidotas un darbojās sekmīgi. No 1920. gada 1. maija, kad sanāca Satversmes sapulce un sākās istā parlamentārisma laiks Latvijā, līdz 1934. gada 15. maija vakaram, kad 19 un 52 minūtes tika slēgta kārtējā Saeimas sēde, kā izrādījās, pēdējā, Latvijā darbojās **14 valdības**, noteikti – ne maz, bet ne vairāk kā daudzās tā laika Eiropas valstīs: Austrumeiropā noteikti, arī Francijā (Latvijā nekad nebija valdību, kuras darbotos tikai pāris nedēļi; Francijā, demokrātijas dzimtenē, bija). Valdību skaits būtu bijis mazāks, ja ne divu galveno partiju, LZS un LSDSP, politikas īpatnības.

LZS bija konservatīva, pragmatiska un nacionāla partija, kura vadīja vai piedalījās lielākajā daļā valdību. Tieši tās pārstāvis Hugo Celmiņš 1928. gadā izveidoja valdību, kas darbojās gandrīz trīs gadus un apliecināja, ka ar saskaldītu parlamentu var būt sekmīga un stipra izpildvara (Celmiņš efektīvi izmantoja arī Satversmes 81. pantu, stiprinot valdības lemlšanas spēju parlamenta sesiju starplaikā), taču viņa valdība krita Ulmaņa intrigu dēļ – viņam nepatika Celmiņa panākumi, kuri aizēnoja Ulmani pašu. Tieši Ulmaņa augošā varaskāre būs tā, kas galu galā iznīcinās demokrātiju Latvijā un arī pašu LZS kā parlamentāru partiju. LZS arī bija tā partija, kas visvairāk pretojās vēlēšanu likuma maiņai: tieši sīkpartijas un t.s. vieninieki (viens deputāts parlamentā) ļāva tai veikli manipulēt valdību krīžu gadījumos, «piepērkot» (dažreiz burtiski) sīkpartiju balsis. Tā nevēlējās mainīt likumu

arī tāpēc, ka baidījās no LSDSP nostiprināšanās uz sikpartiju rēķina; partijas egoisms bija lielāks par stabilitātes demokrātijas interesēm.

LSDSP arī nebija bez vainas. Tās lielākā nelaime nebija tā, ka partija nespētu sastādīt valdību; nelaime bija tā, ka partija negribēja valdīt. Marksistisko dogmu pārņemta, tā uzskatīja, ka Latvija vēl nav nobriedusi «demokrātiskam sociālismam» un tāpēc sociāldemokrātiem jābūt opozīcijā, kritizējot buržuāziju un gaidot, kamēr sociālisma priekšnoteikumi nobriedīs. Katrās vēlēšanās tā saņēma arvien mazāk balsu, taču joprojām bija lielākā parlamentārā partija, bet, saņemot kārtējo balsu samazinājumu, tās līderi pie sevis teica: varēja būt daudz sliktāk, mēs varējām arī vinnēt. Tad būtu jāsastāda kabinets un jāvalda, un jārikojas atbilstoši realitātei, nevis dogmām, un to viņi nevēlējās. Tikai divreiz – 1923. gadā, uz ļoti īsu brīdi, un 1926.–1928. gadā – uz gadu un vienu mēnesi – partija bija valdībā, neko radikālu nesastrādāja, īstenoja pilsonisku politiku un baidījās, ka, ja tas notiks biežāk, no tās novērsīsies kreisās masas. Partijas iekšienē auga vēl kreisāka opozīcija, ļoti draudzīga Maskavas ārpolitikai (tā dēvētie maskavieši – Mendērs, Buševis, Lorencs), kura trīsdesmito gadu sākumā pārņēma varu partijā un pārvērsa to par pilsoņiem galīgi nepieņemamu kreisās demagoģijas sagrābtu organizāciju.

Un tomēr – Latvijas demokrātijas panākumi bija izcili. Reti kura teritorija bija tā cietusi karu gaitā, sākot ar 1915. gadu, kā Latvija, taču valsts ekonomiskā atdzimšana notika neredzēti strauji. Daudzas Eiropas valstis vēl mocījās ar nevaldāmu inflāciju, bet Latvija jau 1923. gadā ieviesa stabilu valūtu – latu, kas ātri kļuva par cienījamu valūtu ne tikai Latvijā. Milzīga pēc mēroga un sociālajām sekām agrārā reforma tika realizēta ātri un apņēmīgi, un to būtiski nekavēja partiju domstarpības. Neatslābstoša uzmanība tika veltīta kultūras atbalstam. Visā valstī kūsāja jauncelsmes darbs. Latvija kļuva par mierīgu zemi – neviens nopietns politisks satricinājums netika piedzīvots divdesmitajos gados, kad tie bija izplatīti ne tikai Austrumeiropā (piemēram, ģenerālstreiks Anglijā 1926. gadā); noziedzības līmenis nepārtraukti samazinājās, pretēji kaimiņu Lietuvai, kur tas, īpaši trīsdesmitajos gados, auga. Politisko stabilitāti veicināja Latvijas komunistiskās partijas pagrimums. Pēc drausmīgā Stučkas režīma terora tā zaudēja atbalstu Latvijas sabiedrības absolūtā vairākumā; daudzi komunisti bēga līdz Stučkam uz Padomju Krieviju, kur, izkalpojušies asiņainajā čekā un citās padomju institūcijās, gandrīz visi kaut cik pazīstamie ņēma galu Staļina lielajā terorā 1937.–1939. gadā. Latvijā komunistiskā partija bija aizliegta, jo tā ne tikai pilnīgi noliedza pilsonisko demokrātiju, bet noliedza arī valsts neatkarību un cīnījās par Latvijas pievienošanu padomju Krievijai; tā bija galēji antinacionāla organizācija, Kominternes un padomju Krievijas vēstniecības Rīgā marionete, kuras iespējas izprovocēt Latvijā nopietnus nemierus, par «revolūciju» nemaz nerunājot, bija līdzīgas nullei.

Latvijas demokrātijai bija savas lielas un dziņas personības. Tie nebija populistu vai tā dēvētie harizmātiskie līderi, kuru ceļš visbiežāk veda uz diktatūrām. Te bija solīdi, nosvērti, apdomīgi un kompromisem gatavi politiķi – tādi, kādiem jābūt pilsoniskā demokrātijā, un Latvijas demokrātijai bija tieši pilsoniska demokrātijai. Pirmais noteikti bija **Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925)** – otrs izcilākais latviešu poli-

tiķis pēc Kārļa Ulmaņa, kurš pārstāvēja LZS. Viņš ne tikai bija – gandrīz bez pārtraukuma – Latvijas ārlietu ministrs no 1918. gada novembra līdz 1925. gada augustam, bet divreiz vadīja arī Ministru Kabinetu. Viņš nebaidījās no gudriem cilvēkiem sev līdzās, viņam nepiemita varaskāre. Viņa pāragrā traģiskā nāve auto-katastrofā 1925. gada augustā bija milzīgs zaudējums jaunajai Latvijas demokrātijai, kura atstāja vēsturiekiem vilinošu jautājumu: kāds būtu bijis Latvijas demokrātijas liktenis, ja viņš būtu dzīvs trīsdesmito gadu sākumā? Vai viņš spētu novērst 15. maiju? Taču viņš noteikti nebūtu spējīgs novērst, pat ja būtu dzīvs – 1939. gadā viņam būtu tikai 52 gadi – Molotova–Ribentropa pakta un Latvijas iznīcināšanu.

Pēc nepilniem diviem gadiem, 1927. gada martā, Latvija piedzīvoja otru smagu zaudējumu: pāragri mira tautā mīlētais Valsts prezidents **Jānis Čakste**, Latvijas demokrātijas spilgtākais iemiesojums, politiķis, kurš bija nenogurstoši audzinājis tautu uzticībā demokrātijai un brīvībai kā divām pilnīgi nesaraucāmām vērtībām. Valsti valdīja pat apmulsums – kurš spēš aizpildīt tukšumu, kurš spēš cienīgi turpināt Čakstes iesākto? Pēc nogurdinošiem deviņiem vēlēšanu raundiem, kas ilga gandrīz divas nedēļas, Saeima beidzot desmitajā raundā par Valsts prezidentu ievēlēja kompromisa figūru no samērā nelielās Demokrātiskā centra partijas – **Gustavu Zemgali (1871–1939)**, kurš bija vadījis vēsturisko Tautas padomes 1918. gada 18. novembra sēdi. Izrādījās, ka tā bija veiksmīga izvēle. Redzams sabiedrisks darbinieks, izcils advokāts un pārticis buržuā, Zemgals bija ļoti atbilstošs parlamentārai pilsoniskai demokrātijai: viņš bija satīcīgs, uz kompromisiem orientēts cilvēks, nelokāmi uzticīgs demokrātijai un tolerantajam principam «Latvija – Latvijas tautas valsts», kuru viņš spēcīgi uzsvēra Latvijas neatkarības desmit gadu jubilejas svinību laikā – 1928. gadā. Būdams ļoti vienkāršs, nereti pat kautrīgs cilvēks, viņš gan vairs nebija pierunājams kandidēt otrreiz (1930. gadā).

Viens no ievērojamākiem demokrātijas laikmeta politiķiem bija arī Saeimas priekšsēdētājs 1925.–1934. gadā – sociāldemokrāts **Dr. Pauls Kalniņš (1872–1945)**. Tāpat kā Zemgals, viņš pārstāvēja latviešu inteliģences vecāko – Jaunās strāvas un 1905. gada paaudzi; tāpat kā Zemgals, viņš ar savu darbu bija iekarojis solīdu un pārtikušu stāvokli sabiedrībā: viņš bija labs ārsts, kura sekmīgā prakse ļāva viņam jau Pirmā pasaules kara priekšvakarā uzbūvēt staltu māju Majoros, kur vēl nesen latviešu tikpat kā nebija. Savā partijā viņš pārstāvēja mērenāko, labējāko spārnu, bija nemierā ar jau minēto tā dēvēto maskaviešu virzienu un vēlējās sociāldemokrātu arvien lielāku integrāciju Latvijas valsts politikā. Viņa nosvērtā darbība veicināja cieņas pieaugumu pret parlamentu.

Nemiera dīgļi

Diezgan ātri Latvijas liberālajai demokrātijai parādījās ne tikai kritiķi un pretinieki, bet arī ienaidnieki. Viņu nemiera galvenais cēlonis bija priekšstats, ka demokrātijas politikā un kapitālisma ekonomikā ir par daudz, bet latviešu nacionālisma – par maz. Pirmā organizācija, kas nāca ar radikālām prasībām, bija **Latvju Nacionālais klubs**, kurš izveidojās 1922. gadā un apvienoja dažādu nokrāsu dēkaiņus, «nelaimes putnus» un šovinistus, kuri pieprasīja Sātversmi nomainīt ar «latviskāku» konstitūciju, kura dramatiski samazinātu parlamenta lomu un tikpat dramatiski «pieaudzētu» valsts prezidenta varu. Viņi

bija radikāli antisemīti, pat rasisti – antisemītisms bija Kluba centrālā raksturīgā īpašība, un viņu lozungu «Latvija – latviešiem» būtiski atšķīrās gan no tā, ko teica Meierovics 1921. gadā, gan no tā, kā šo lozungu nākotnē izprātis Ulmanis. Kategoriski noraidot sociāldemokrātiju, viņi centās ieviest Latvijā «ielu politiku» – sadursmes uz ielām ar sociāldemokrātiem, kuri savukārt, atbildot uz to, izveidoja savu aizsardzības organizāciju – Strādnieku Sargs un Sports (SSS), kurai, līdzīgi nesalīdzināmi lielākai un spēcīgākai sociāldemokrātu organizācijai Veimāras Vācijā (*Reichs baner Schwarz – Rot – Gold*), nebija citu mērķu kā demokrātijas aizstāvēšana (un kura, tāpat kā Vācija, nespēs tos īstenot). Par laimi, Latvijā «ielu cīņas» neieviesās – pretēji Vācijai, Austrijai un mazākā mērā, trīsdesmito gadu pirmajā pusē, pat Francijai. 1923. gada 1. maijā kluba dauzoņas izraisīja diezgan lielas sadursmes ar sociāldemokrātiem Rīgā, Esplanādē; 1925. gadā viņi nogalināja ebreju izcelsmes strādnieku – sociāldemokrātu Aleksandru Masaku. Tas arī bija viss – Klubs tika slēgts, un turpmākajos gados, līdz pat 1932. gadam, rasistiskās organizācijas piedzīvoja norietu; viņu sociālā bāze bija šaura, ietvert galvenokārt daļu studentu, pilsētu sīkpilsonību, dažus virsniekus, deklasētus elementus un tamlīdzīgi (visnepatīkamākais bija tas, ka Klubam atklāti simpātizēja armijas komandieris ģenerālis P. Radziņš, kurš bija pazīstams ar saviem galēji labējiem uzskatiem un amorālo dzīvesveidu; 1928. gadā viņš savu amatu zaudēja, un turpmāk šovinistiem armijā nebija būtiska iesaide).

Tam, ka ielu politika Latvijā neieviesās, par labu bija arī tas, ka 1919. gada beigās, bēgot līdzī Bermonta bandu atliekām, Latviju atstāja visdēkainākā un noziedzīgākā sabiedrības daļa – vācu un krievu baltgvardi, algotņi, melnsimtnieki, bandīti, pat vairāki tūkstoši vācbaltieši, kuri bija neatkarīgās Latvijas ienaidnieki. Šie tā dēvētie baltikumieši, kuri bija karojuši Baltijā 1918.–1919. gadā, Veimāras Vācijā pārstāvēja visnesamierināmākos demokrātijas ienaidniekus, daudzi pievienojās Hitlera nacistiem.¹ Viņi noteikti būtu papildinājuši demokrātijas radikālo, uz vardarbību noskaņoto ienaidnieku rindas Latvijā, bet tas mūsu valstij gāja secen.

1925. gadā kritiku pret Latvijas demokrātiju jau vērsa nesalīdzināmi nopietnāka personība nekā Kluba dauzoņas – pats Kārlis Ulmanis. Šajā gadā viņš startēja Valsts prezidenta vēlēšanās ar lozungu «Latvija – latviešiem». Atkal jāuzsver: viņš ar to nedomāja Nacionālā kluba rasismu; nē – viņš domāja valsts privilēģijas, atbalstu – ekonomiski, sociāli, politiski – tieši latviešiem, un tā jau bija atkāpšanās no viņa paša cēlajiem vārdiem 18. novembrī: visas tautības bez izšķirības baudīs Latvijā vienlīdzīgas tiesības. Viņš zaudēja vēlēšanās Čakstem, bet idejisks precedents bija radies. Nemieru ar liberālo demokrātiju sāka ietekmēt citu valstu piemēri. Pirmā, kurā demokrātija sabruka, bija Itālija 1922. gadā; fašisms vilināja Nacionālā kluba huligānus, bet – vēl ne nopietnus politiskus spēkus Latvijā. Taču 1926. gadā nepilna pusgada laikā demokrātija tika iznīcināta divās Latvijas kaimiņvalstīs: Polijā – maijā, Lietuvā – decembrī. Tiesa, šī fakta iesaide uz Latviju nevajadzētu pārspīlēt – abas bija nabadzīgas, atpalikušas un latviešu vairākuma acīs – vēl atpalikušākas valstis nekā tās bija īstenībā, taču nevajadzētu arī to ignorēt. 1927. gadā jau nevis Ulmanis viens, bet LZS akadēmiskā sekcija, partijas «smadzenes» aicināja pamatīgi reformēt Sa-

tversmi, kura esot par daudz demokrātiska un par maz «latviska un zemnieciska». Trīs jauni un pietiekami iespaidīgi kritiķi pienāca 1928.–1930. gadā; tie bija **Ādolfs Klīve**, **Arveds Bergs**, **Eduards Virza**. Ā.Klīve bija LZS frakcijas vadītājs parlamentā un spilgti pārstāvēja tos, kuriem «Satversme sāka neiet» tad, kad politiskā veiksme novērsās no viņiem pašiem: 1928. gadā viņš zaudēja vēlēšanās un neiekleuva Saeimā, kļūdams par demokrātijas kritiķi. Viņš sāka prasīt minoritāšu tiesību ierobežošanu, īpaši ekonomikā, un aicināja izveidot pret tām latviešu «saimniecisko fronti». Tā bija kārtējā liecība par antidemokrātisko tendenču pieaugumu LZS, tas bija nopietni, bet – vēl ne dramatiski: Klīve nebija populārākais Latvijas politiķis. Idejiski bīstamāka bija Berga novērsšanās no Satversmes ideāliem: viņš bija viens no Latvijas viscilākajiem publicistiem – aptuveni 1000 (!) rakstu laikā līdz 1934. gadam, kurus lasīja ne tikai viņa partijas līdzjutēji. Virza savukārt bija ne tikai viens no lielākajiem latviešu rakstniekiem, bet arī aktīvs LZS biedrs. Viņa indīgie uzbrukumi demokrātijai nebija savtīgu politisku vai materiālu interešu vadīti kā Bergam vai Klīvem; tie bija pilnīgi ideālistiski – viņš ienīda demokrātiju, uzskatīdams to par plebejisku, un ilgojās pēc monarhistiskas vienvaldības. Viņš bija viņam tik mīļās Francijas veco reakcionāru epigonis, un tieši viņš sāka attēlot Latvijas demokrātiju kā pretīgu, estētiski riebīgu, «simgalvainu (deputātu skaits Saeimā – A.S.) pūķi». Tomēr, par spīti kritikai, Latvijas demokrātija plauka līdz pat Pasaules ekonomiskās krīzes iesaidei sākumam.

Demokrātijas pēdējais cēliens

Pasaules ekonomiskā krīze pārmetās uz Eiropu 1930. gadā, kad tā sāka sāpīgi skart arī Latviju, ne tikai saimnieciski, bet arī politiski, dodot otro un spēcīgo elpu demokrātijas ienaidniekiem. Tie, kuri iepriekšējos gados bija vēlējušies demokrātijas ierobežošanu un liberālās Satversmes maiņu savu šovinistisko uzskatu dēļ, tagad atdzima Latvju Nacionālā kluba enerģiskā mantinieka – rasistiskās organizācijas «Ugunskrusts» («Pērkoņkrusts») veidolā; tā tika nodibināta 1932. gada janvārī, un to vadīja bijušais Kluba aktivists Gustavs Celmiņš, studentu korporācijas «Selonija» filistrs. «Ugunskrusts» vēlējās pārvarēt kluba sociālo šaurību un apvienot ap šovinistiskiem un pat atklāti rasistiskiem lozungiem ne tikai studentus, pilsētu sīkpilsonību, bet arī strādniekus un pat zemniekus. Tas prasīja parlamentāras demokrātijas nomaīnu ar prezidentālu valsti, faktiski – prezidenta diktatūru, taču tā galvenā iezīme bija ekstrēms antisemītisms. «Pacelsim zobenu

Ienāk students dekanātā un sāk žēlabainā tonī runāt:

– Cienījamie pasniedzēji, atvainojiet, ka es vēršos pie jums. Esmu iebraucējs, nupat autoostā man nozaga ieskaīšu grāmatīņu ar visām atzīmēm. Esiet tik žēlsirdīgi, ielieciet, cik katrs var!

un iznīcināsim šīs zemes lāstu – žīdus,» aicināja pārkoņkrustietis dzejnieks Leonīds Breikšs; šādas prasības jau iezīmēja – garīgi – gatavību iznīcināt ebrejus. Lai arī organizācija tika slēgta, tā atdzima zem citiem nosaukumiem un varēja palāties uz zināmu atbalstu krīzes novārdzinātāja sabiedrībā.

Šovinisms pieauga arī pietiekami solidās pilsoniskās partijās; piemēram, Demokrātiskais centrs, G. Zemgala partija (tiesa, nekad – viņš pats), 1934. gada martā pieprasīja nomainīt principu «Latvija – Latvijas tautas valsts» ar principu «Latvija – latviešiem», bet tās partijas, kuras nebija gatavas Satversmes maiņai, tika nosodītas par pāriešanu «žīdu un vācu kalpībā». Daudzas ievērojamas, pat vēsturiskas personības, kuras bija stāvējušas pie Latvijas demokrātijas šūpuļa, tagad padevās pret demokrātiju vērsto noskaņojumu vilnim un pašas to vairoja: lielais rakstnieks Kārlis Skalbe un Miķelis Valters bija viņu vidū. Visbīstamākās tendences auga Latvijas lielākajā partijā – Latviešu Zemnieku savienībā (LZS), kuras biedru vidū valsts ekonomiskās grūtībās vairoja prasības pēc «zemnieku valdības», valdības tikai zemnieku labā, nevis demokrātiskas valdības. Ja demokrātija nevar apmierināt viņu intereses un aizspriedumus, tad labāk, lai tās nav vispār. Gan liela partijas daļa, gan, jo īpaši, aizsargi arvien radikālāk vēlējās pilnīgi likvidēt demokrātiju. Aizsargu organizācija, kas bija izveidota 1919. gada martā un tobrīd pildīja ļoti būtiskas iekšējās drošības funkcijas, bija zaudējusi savu valstisko nozīmi. Iekšēji Latvija bija droša, un policija ļoti sekmīgi tika galā ar visiem uzdevumiem; vairs nebija attaisnojuma vairāku desmitu tūkstošu lielās organizācijas pastāvēšanai, kurai nebija ārējas drošības nosargāšanas mērķu. Neieauguši liberālā demokrātijā, aizsargi arvien aktīvāk sāka prasīt, lai Ulmanis organizētu «maršu uz Rīgu», tāpat kā Musolini – uz Romu 1922. gadā, taču uzmanīgais Ulmanis vēl nogaidīja.

Lai arī uzbrukumi demokrātijai auga, Latvija tomēr bija nesalīdzināmi mierīgāka nekā daudzas vecās demokrātijas zemes pat ekonomiskās krīzes gados. Vācijā ne tikai sabruka demokrātija, bet pie varas nāca tās briesmīgākais ienaidnieks – nacisms; Austrijā demokrātija aizgāja bojā asiņainā pilsoņu karā; tuvu tam bija Francija, vismaz Parīze, kur 1934. gada 6. februāra ielu kaujas atstāja aiz sevis 15 nogalinātos un 1000 ievainotos. Nekad nekas tamlīdzīgs nenotika Latvijā. Ekonomisku nelaimju smagākais gads bija 1932. gads, bet pat tobrīd valstī nebija politisku nemieru, pat ne kaut cik ievērojamu streiku. Nedz komunisti, nedz pārkoņkrustieši nebija spējīgi izraisīt kaut cik nopietnus satricinājumus, par citām grupelēm nemaz nerunājot. Valdības funkcionēja normāli, un to vidējais mūžs bija pat garāks nekā divdesmito gadu sākumā. 1933. gada beigās jau kļuva redzams, ka sākas izešana no krīzes, lēna, sāpīga, tomēr – atveseļošanās. Taču tieši pēdējās stundas pirms rītausmas ir pašas tumšākās. Tobrīd Kārlis Ulmanis jau bija izšķīries iznīcināt demokrātiju. Par apvērsumu, iespējams, Latvijā sapņoja arī vēl kāds cits; īstenot to spēja tikai aukstasinīgais un veiklais Ulmanis. Nevis neatrisināmi politiski vai ekonomiski konflikti vai bezizejas situācijas iznīcināja demokrātiju Latvijā, bet gan tās ievērojamākā politiskā nodevība pret 18. novembra ideāliem un vairāku citu politiķu gatavība viņam sekot vai negatavība – glāvējuma, nezināšanas vai muļķības dēļ – viņu apturēt.

Studenti dodas tūrisma pārgājienā pa tuksnesi. Pēkšņi ierauga smiltīs līdz kaklam ieraktu cilvēku. Pieiet tuvāk, skatās – tas taču viņu fakultātes dekāns!

Studenti:

– Vai, dekāna kungs, kas tad jūs šitā?!

Dekāns:

– Pirms jums te gāja vēl viena studentu grupa...

Studenti:

– Ak tā? Un vai tad tiešām viņiem smilšu nepietika?

1931. gada Saeimas vēlēšanas pierādīja, ka Ulmaņa zvaigzne bija sākusi rietēt; viņš, protams, tika ievēlēts Saeimā, bet nevienā apgabalā – kā pirmais, lai arī viņš, partijas priekšsēdis, visos sarakstos bija pirmais. 1934. gada vēlēšanas solījās būt vēl smagākas un varbūt pat pēdējās. Kas atliktu dzīvē bez politikas? Nekā! 1933. gadā vairs nevarēja vilcināties. Izeja no ekonomiskās krīzes jau bija tuvu, līdz ar to zustu iespēja demagoģiski pārņemt Saeimai un «partiju režīmam» valsts novešanu «postā». Bija jārikojas, un, vēlākais 1933. gada augustā, viņš izšķīrās par apvērsuma gatavošanas sākumu. Lai piesegtu savzērniecisko darbību un novērstu partiju uzmanību, viņš spēra ļoti veiklu soli. Viņš nebija izrādījis interesi par Satversmes reformu tad, kad to jau prasīja Bergs, «Ugunskrusts», daudzi viņa paša partijā. Tagad, izšķīries par apvērsumu, viņš pēkšņi izrikoja savu tuvāko līdzgaitnieku partijā – jauno un ambiciozo **Alfrēdu Bērziņu** – 1933. gada augusta beigās Saeimas ārkārtas sēdē pieprasīt, lai sāktu gatavot radikālu reformu. Sākās izrāde, kuras saturu un cinisko zemtekstu nespāra pat LZS līderu absolūtais vairākums, nemaz nerunājot par citām partijām. Steidzīgi tika sakompilēts Satversmes reformas projekts, burtiski nerakstot visodiozākos pārkoņkrustiešu un Arveda Boga aprindu projektus, par kuriem līdz šim Ulmanis nebija izrādījis nekādu interesi; viņš pat nebija apmeklējis bergīstu un pārkoņkrustiešu lielo sietu 1932. gadā Latviešu biedrības namā, kurā šie odiozie projekti tika apspriesti. Tagad savukārt tie noderēja par pamatu tam, ko LZS iesniedza Saeimā 1933. gada 3. novembrī.

Te nebija runa par saprātīgu Satversmes reformu; runa bija par apzināti ekstrēmu, izaicinošu projektu ar mērķi panākt, lai Saeima to noraida vai akceptē tikai daļēji, un tad izmantot šo noraidījumu apvērsuma attaisnojumam. Tas, ka Saeima iesniegto projektu nemūžam nepieņems pilnībā, bija skaidrs no pirmās dienas. Projekts paredzēja mainīt Satversmes 19 pantus un parlamentāras valsts vietā ieviest pat ne prezidentu republiku, bet prezidentālu diktatūru. Kurš parlaments sev izrakstītu nāves spriedumu? Bija paredzēts samazināt parlamentu gan skaitliski – 100 deputātu vietā būtu tikai 50, gan radikāli apcirt tā varu. Turpmāk viss būtu visas tautas uz pieciem gadiem vēlēta (tiesa, vēlētu tikai tie, kuri būtu sasnieguši 25 gadus: vēl viens demokrātijas ierobežojums) valsts prezidenta rokās, kurš varētu gan atlaist Saeimu, kad vien vēlētos, un par to nekādi neatbildēt, gan iecelt un atcelt ne tikai atsevišķus ministrus, bet pat visu Ministru

Kabinetu. Saņemot šo apzināti provokatīvo projektu, Saeimai tas bija jāizskata – cita ceļa nebija, un sākās liela jezga ap t.s. Satversmes reformu jeb, kā to atzinis mūsu lielais vēsturnieks Edgars Dunsdorfs, Ulmaņa rūpīgi režisēta izrāde, kuras trokšņa piesegā ar apbrīnojamu aukstasinību tika gatavots apvērsums un demokrātijas pilnīga iznīcināšana.

Lai nodrošinātu sekmīgāku apvērsuma gatavošanu un īstenošanu, Ulmanim bija jāgājā pastāvošā Ādolfa Bļodnieka valdība un jāklūst par ministru prezidentu – apvērsumu būtu daudz vieglāk īstenot, ja viņa rokās būtu visi varas groži. Bļodnieka valdības gāšanās un Ulmaņa kļūšanās par pēdējo legālo Latvijas ministru prezidentu nožēlojama, lai arī ne izšķiroša, bija parlamenta lielākās partijas – LSDSP loma. Galīgi sapinusies savas kreisajās dogmās, pilnīgi «maskaviešu» Mendera un Buševica rokās, tā raka kapu pati sev, neapzinoties, ka arī Latvijas demokrātijai. Kad Ulmanis 1934. gada marta sākumā izšķīrās par Bļodnieka gāšanu, sociāldemokrāti to atbalstīja ar neapkrastāmu tuvredzību – Bļodnieks viņiem bija iemiesojis «reakciju», lai arī faktiski tā bija mērena, demokrātijai pilnīgi uzticama un diezgan sakarīga pilsoniska valdība. Sociāldemokrātiem čakli piepalīdzot, Bļodnieka valdība krita marta sākumā. Tagad būtu bijis laiks LSDSP apliecināt darbos to, par ko tā nemitīgi runāja – nosargāt demokrātiju pret «fašismu». Būtu jāņem vara vai vismaz jācensas to ņemt. Būdami lielākā frakcija parlamentā, viņi saņēma Valsts prezidenta A. Kviesļa piedāvājumu veidot valdību, bet tā nobijās no atbildības, no nepieciešamības ko darīt praktiski, nevis tikai trokšņot, ka izvirzīja saviem eventuaļiem koalīcijas partneriem tik radikāli kreisas, pat absurdas prasības, kuras nebūtu bijis iespējams īstenot nevienā valstī, pat Skandināvijā ne, kur sociāldemokrāti jau dalīja varu vai valdīja. Tā nu no partijas novērsās visi, un tas kreisajiem demagogiem partijas vadībā arī bija vajadzīgs. Viņi saglabāja ideoloģisko tīrību, nesasmērēdamies sadarbībā ar «buržuāziju», bet varas groži 16. martā nonāca Ulmaņa rokās – viņš to bija vēlējis, un sociāldemokrāti to pat nebija mēģinājuši apgrūtināt. Tagad apvērsuma gatavošana ritēja raitāk. Tika atlaisti kritiski svarīgo iestāžu – Rīgas garnizona (armija) un Politiskās policijas vadītāji, kuriem Ulmanis neuzticējās un kuri nebija apvērsuma gatavotāju rindās. Ģenerāļa Gopera vietā Rīgas garnizonā nāca savvērnieks ģenerālis K. Berķis; V. Ozoliņa vietā Politiskajā policijā – cits savvērnieks, Jānis Fridrihs. Saeimā pa to laiku ritēja pilnīgi tukšas debates par Satversmes reformu, un Saeima patiešām to sāka

reformēt. 1934. gada 4. un 8. maijā pirmajā un otrajā lasījumā tika nolemts ieviest visas tautas vēlētu Valsts prezidenta institūciju, uz pieciem gadiem, protams, bez tiesībām patvaļīgi atlaist Saeimu, un būtiski palielināt Ministru prezidenta varu. Trešais, galīgais lasījums un Satversmes reformas pieņemšana bija paredzēta 18. maija sēdē, kura nekad nepienāca. Sociāldemokrāti savukārt kā mēnessērdzīgi ne tikai aktīvi ņēmās ap reformu, bet pat ievadīja privātas un slepenas konsultācijas ar Ulmani, solot viņam pilnīgu atbalstu vēlēšanu likuma izmaiņām un gatavību ļoti drastiski – varbūt pat paceļot latīņu pāri pār 5% iekļūšanai Saeimā – ierobežot mazo partiju jezgu. Tas liecināja, ka Satversmi un vēlēšanu likumu patiešām varēja reformēt demokrātijas stiprināšanas labā, taču Ulmanim tas nepavisam nebija vajadzīgs. Viņš veikli kurināja baumas par it kā gaidāmo pērkonkrustiešu vai t.s. leģionāru gatavoto apvērsumu, kuru vadītu dēkains, šovinistisks atvaļinātais virsnieks pulkvedis V. Ozols, kurš tobrīd dzīvoja trimdā Igaunijā. Nekas nebija gaidāms, un, pat ja būtu, Ulmanis to viegli novērstu ar visu savu ministru prezidenta varu. Šīs baumas tomēr vēl vairāk novērsa uzmanību no istā apvērsuma gatavošanas.

15. maija vēlā stundā, pulksten 23, sākās savvērnieku darbības izšķirošais cēliens – aizsargi un armijas daļas ieņēma valsts centrālās iestādes; sākās plaši aresti. Kad pēc dažām stundām slepenpolicisti ieradās Dr. Paula Kalniņa mājās Mežaparkā, viņa dēls deputāts Bruno Kalniņš tajā brīdī rakstīja kārtējo vēlēšanu likuma izmaiņu projektu! Ar legāli iegādāto revolveri viņš demonstratīvi izšāva gaisā – vienīgais šāviens, Latvijas demokrātijai ejot bojā, un padāvās policistiem. Pāris stundu laikā viss bija garām – savvērnieki apbrīnojami viegli bija sagrābuši varu un pulksten divos no rīta, 16. maijā, Ulmanis iztraucēja valsts prezidentu Kviesi pili, kad tur vēl notika kāršu partija, kurā piedalījās arī bijušais valsts prezidents Zemgals. Ulmanis informēja valsts prezidentu par notikušo; saskaņā ar Satversmi Kviesim bija jāaizstāv demokrātija visiem spēkiem. Pat bez mazākā formālā protesta viņš akceptēja apvērsumu, nododot demokrātiju. Nekas nebija apdraudējis Latviju tobrīd, lai attaisnotu demokrātijas nogalināšanu. Nevis iekšpolitiskā vai ekonomiskā krīze veicināja apvērsumu, gluži pretēji, tuvā izeja no ekonomiskās krīzes, kas liegtu Ulmanim apsūdzēt demokrātiju nevarībā. Ārpolitiski Latvija nebija vairāk apdraudēta kā pirms gada un nebūs drošāka pat pēc 15. maija – kā to apliecinās Molotova–Ribentropa pakts 1939. gadā. Latvijas drošību un pat tās likteni lēma Maskava un Berlīne, un demokrātijas iznīcināšana tirānu lēmumus neiespaidoja. **UA**

Rit eksāmens. Viena no studentēm bezcerīgi izkritīs – neko nezina. Kurša biedri aiz durvīm izmisīgi domā, kā viņai palīdzēt. Beigās izdomā – viens students ieskrien eksaminācijas telpā un sauc: – Liepiņa, tev dēls piedzimis! Profesors, to dzirdot, apsveic studenti, liek apmierinošu atzīmi, parakstās...

¹ Slavenākais no viņiem bija Rīgā dzimušais *Maksis Ervīns fon Šeibners-Rihters*, kurš 1. pasaules kara gados bija ķeizarišķās Vācijas diplomātiskajā un militārajā dienestā Turcijā Vācijas vicekonsuls Erzerumā un vācu-turku ekspedīcijas korpusa virsnieks. Viņš bija turku īstenotā armēņu genocīda liecinieks un atbalstītājs. Pēc kara viņš atgriezās Baltijā, tad atstāja to 1919. gada nogalē un nonāca Mīnhenē, kur 1920. gada rudenī iestājās nacistu partijā. Viņš kļuva ļoti tuvs Ādolfam Hitleram un informēja nākamo fīreru par armēņu genocīdu, veicinot Hitlerā priekšstatu, ka masu slepkavības var tikt nesodītas (1939. gada 22. augustā, uzbrukuma priekšvakarā, Hitlers, runājot par gaidāmo genocīdu Polijā, izteicās, ka šobrīd neviens neatceras armēņu iznīcināšanu). 1923. gada novembrī Šeibners-Rihters bija viens no galvenajiem «alus puča» organizētājiem Mīnhenē un 9. novembrī sadursmē ar policiju tika nogalināts, taču paspēja, iespējams, izglābt Hitlera dzīvību, nogrūžot viņu zemē un pasargājot no lodes.

Saruna ar etnomuzikologu Valdi Muktupāvelu

Ilmārs Zvirgzds

Ilmārs Zvirgzds: Nesen ieskajties jūsu tīmekļa mājas lapā, un atklāju, ka tur aprakstīti visai dažādi jūsu darbības virzieni, varbūt pastāstiet, ar kādiem pētījumiem jūs nodarbojaties pēdējā laikā?

Valdis Muktupāvels: Varētu teikt, ka vienu lietu esmu beidzis, un kaut kas cits vsiu laiku turpinās. Tas, ko esmu beidzis, attiecas uz tradicionālās un mūsdienu kultūras mijiedarbības pētījumiem, konkrētāk – uz baltu reliģiju mūsdienu kustībām. Šī pētījuma rezultātā tapis raksts, kuru publicēs *McMillan* izdevniecība Amerikā, reliģiju enciklopēdijā. Jau savās lekcijās laiku pa laikam es biju skāris neopaganisma tēmu un dažādus baltu reliģiju rekonstrukcijas jautājumus. Runājot par tradicionālo un mūsdienu kultūru, no šī aspekta nevar izvairīties. Tas tagad pārtapis lielākā apcerē. Ar Ziemeļvalstu atbalstu tapusi arī enciklopēdija jauniešiem, kur esmu aplūkojis šo pašu jautājumu. Arī tas ir publicēts gan latviešu, gan igauņu, tāpat zviedru un somu valodās.

IZ: Vai ir iespējams rekonstruēt seno baltu reliģiju?

VM: Tad uzreiz jājautā, kādam nolūkam – zinātniskam vai lietošanai?

IZ: Varbūt vispirms pievērsīsimies lietošanai, pēc tam zinātniskajiem aspektiem.

VM: Rekonstrukcija ar praktisku nolūku ir notikusi, sākot ar 19. gadsimtu. Bijušas tikai atšķirīgas pieejas, ko darīt vispirms. 19. gadsimtā vēl pietika ar simbolisku formu radīšanu literatūras vai "feikloras" veidā, t.i. izmantojot ārpus

tradīcijas stāvošu autoru darbus, kas tika pasniegti kā tradīcijai piederoši. Vēlāk bija dažādi mēģinājumi radīt arī reālu praksi, līdz II Pasaules karam tas bija īpaši populāri, bet tad šādiem centieniem tika pārvilka svītra. Nevarētu teikt, ka tālākās folkloras kustības nodarbojās ar kādas iepriekšējas prakses atjaunošanu, jo būtībā šīs te prakses ir mūsdienu kultūras sastāvdaļa, kas tikai vairāk vai mazāk izmanto dažādus paraugus un arhetipiskus priekšstatus. Latvijā un Baltijā tas ir aktuāli, jo pagāniskās reliģijas mantojums te ir salīdzinoši spēcīgs, salīdzinot ar Centrāleiropas zemēm, un šie motīvi visu laiku ir bijuši svarīgi mūsdienu latviešu, lietuviešu vai igauņu kultūras konstruēšanā.

Bet zinātniekiem jau ir cita pieeja reliģiju pētniecībai, un ne vienmēr rekonstrukcija ir jautājums, ko zinātnieki cenšas atrisināt, tas drīzāk ir plašāku jautājumu komplekss, kur pasaules uzskats ir tikai viens aspekts. Tas pats attiecas arī uz reliģiskiem priekšstatiem.

IZ: Vai jums ir viegli apvienot praktisko un akadēmisko pusi? Vai valodā un kultūrā pašlaik vērojams savdabīgs arhaiskuma vilnis, un cilvēki cenšas izrakt un atdzīvināt kādus senus kultūras slāņus?

VM: Pirmkārt, tādas intereses viņi ir laiku pa laikam, un šis brīdis ne ar ko īpaši neatšķiras no citiem, varbūt pat latviešu kultūrā ir bijuši tādi laiki kā astoņdesmito gadu beigās, kad folklorisma kustība bija daudz izteiktāka. Es šajā lietā esmu iekšā vairāk kā pētnieks, un ja ir kāda praktiska saskare ar arhaisko, tad tā vairāk saistās ar mūziku un mūzikas in-

strumentu lietošanas tradīcijām, ko es arī pētī. Etnomuzikoloģijā ir tāds princips, ka lai kādu kultūru pētītu, tā ir jāiepazīst no iekšpuses, tā sauktā bimuzikalitāte, kad vienā kultūrā sakņots cilvēks iet otrā kultūrā, un tad viņš var tulkot viņam būtībā svešās kultūras parādības savas mūzikas kultūras valodā. Lai labi varētu saprast, piemēram, kā darbojas senie mūzikas instrumenti, man viņus vajag reāli apstaustīt, spēlēt, dzirdēt. Tad arī viss top daudz skaidrāks.

Balstoties uz manām iestrādēm etnomuzikoloģijas jomā – jāsaka, ka es latviešu senajai mūzikai esmu pievērsies jau kopš 70.-to gadu beigām – iznāk, protams, arī muzicēt, bet tas jau ir cits jautājums, kas saistīts ar manu brīvo laiku.

Runājot par zinātni, es pašlaik strādāju pie latviešu mūzikas instrumentu sistematizācijas, lai iegūtu sistemātisku, klasificētu pārskatu par tradicionālajiem mūzikas instrumentiem. Šajā sakarā es veicu arī dažādus lauka pētījumus. Pēdējos gados esmu vairāk pievērsies mūzikas instrumentiem saistībā ar kristīgi praksi – tā ir sfēra, kas latviešu tradicionālās kultūras kontekstā vēl gandrīz nemaz nav pētīta.

IZ: Vai šajos lauka pētījumos ir arī kādi atklājumi?

VM: Jā, noteikti. Piemēram, 80.-tajos gados grāmatās par latviešu mūzikas instrumentiem tika rakstīts, ka "Latviešiem nav raksturīgi tādi klabatu veidi kā lietuviešiem vai baltkrieviem, kur tās tika spēlētas katoļu baznīcā". Es veicu praktisku pētījumu, un gandrīz katrā katoļu baznīcā, tostarp arī Rīgā, dokumentēju šādu klabatu lietošanu.

IZ: Kā izskatās klabata?

VM: Klabata ir neliels koka dēlītis, apmēram 15x10 cm, kam plakanaajā pusē apakšā piestiprināts rokturītis, bet virspusē ir viens vai divi kustīgi āmuriši. Dēlīti purinot uz priekšu un atpakaļ, āmuriši kustas un sitas pret to, un rodas klaboša skaņa. Tā ir sena tradīcija, kas jau dokumentēta 9. gs. *Ordo romanus*, kas ir Romas mesas kārtība.

IZ: Runājot par pētniecības jomu – vai ir daudz paralēlu visā baltu tautu telpā? Kā ir vairāk, kopīgā vai atšķirīgā?

VM: Interesants jautājums, uz ko varētu atbildēt gan jā, gan nē. Attiecībā uz tradicionālo vokālo mūziku, atšķirību ir vairāk, kaut gan, ja salīdzina, piemēram, latviešu un igauņu, latviešu un lietuviešu, latviešu un baltkrievu tradicionālo vokālo mūziku, tad var atrast gan atšķirības, gan līdzības. Līdzības saistās ar atsevišķiem slāņiem. Piemēram, latviešus un igauņu vieno daīnu teikšanas tradīcija. Dainas kā īsas formas stingras metriskas struktūras sacerējumi Igaunijā ir varbūt drusku lielāki, tur ir vairāk rindiņu kā latviešiem, bet pēc sava rakstura un dabas, igauņu senās dziesmas ir ļoti līdzīgas. Līdzīgs ir arī izpildīšanas veids – teicējs iesāk dziedāt, pārējie vai nu pārķer tekstu un turpina dziedāt, vai arī atkārtoti teicēja dziedāto. No otras puses, latviešiem un lietuviešiem

Valodai vokālajā mūzikā ir daudz lielāka nozīme, nekā instrumentālajā mūzikā. Raugoties uz mūzikas instrumentiem, var apgalvot, ka šajā reģionā, par ko mēs runājam, ir daudz vairāk līdzību, nekā atšķirību. Ļoti līdzīgi ir materiāli, no kā gatavo instrumentus. Mūzikas instrumentiem nenāk līdzī valoda ar savu atšķirīgo artikulāciju un intonāciju, kas nosaka muzikālo kontūru. Vairāk ir svarīgs tas, ka veidots pats mūzikas instruments. Tie nereti ir vieni un tie paši visā plašākajā reģionā. Tādēļ reizēm ir pat drusku jocīgi, ka mēdz runāt par “latviešu tautas mūzikas instrumentiem”, ar to domājot, ka tie ir kādi specifiski instrumenti, kas radušies tieši Latvijas teritorijā, un latviešiem vien raksturīgi. Šāds cilvēks, iespējams, būtu pat nepatīkami pārsteigts, ieraugot, ka tieši tādi paši instrumenti ir arī kaimiņu zemēs.

Atšķirības ir ļoti retas, un drīzāk uzskatāmas par lokālām variācijām. Instrumentālajai mūzikai gandrīz nepastāv robežas. Protams, atšķiras dažādas lokalizācijas, bet tā jau ir sekundāra lieta.

IZ: Cik plašas ir šo mūzikas instrumentu izplatības robežas?

VM: Tad jau jāaplūko atsevišķi instrumenti – ir tādi mūzikas instrumenti, kas pazīstami tikai vienā noteiktā reģionā. ZA Lietuvā spēlē tādos vienveidīgu instrumentu ansamblīšos, kur, piemēram, sanāk

Baltkrievijā vai DR Krievijā. Taču, no otras puses, dūdas jeb somas stabules, kā tās sauca senāk, ir visas Eiropas instruments. Somas stabules ir izplatītas gan Igaunijā, gan Zviedrijā, Norvēģijā, Spānijā, Skotijā utt. Skotijas tradīcija ir labāk pazīstama dēļ savdabīgā “marketinga”, jo tās tika ieviestas britu impērijas armijas lietošanā, un kur izplatījās britu impērija, tur tās arī kļuva pazīstamas.

IZ: Man vienmēr ir interesējies jautājums – kas seno cilvēku pamudināja ķerties klāt un sākti izgatavot noteikta tipa instrumentu, piemēram, somas stabules? Kādi bija cēloņi?

VM: Daļēji, protams, var runāt par paralēlu attīstību. Cilvēks kā *homo sapiens* suga ir spēlējis mūzikas instrumentus visā savā pastāvēšanas vēsturē. Līdz ar to jautājums “Kad radās pirmā stabule vai tml.” ir līdzvērtīgs jautājumam “Kas bija pirmā rotaļa, ko cilvēks izgudroja?” Tas drīzāk ietiecas mīta sfērā, to nevar atbildēt ar zinātnes metodēm. Protams, ka ir daži instrumenti, par kuriem zināms, kad tie radušies. Bet tie ir drīzāk atsevišķi gadījumi. Piemēram, ir skaidri zināms, ka saksofonu izgudroja Ādolfs Sakss, un tas notika 19. gs. sākumā. Datēt vieglāk ir tehnoloģiski sarežģītus instrumentus. Bet par vienkāršākajiem mēs nevaram teikt, ka viņi radušies tādā vai citādā laikā. Faktiski nav nemaz tik daudz veidu, kā no materiāliem objektiem iegūt skaņas. Šos veidus var sagrupēt, un to ir diezgan maz. Loģiski var pieņemt, ka piegājieni, kā dabūt skaņas no kaut kādiem objektiem būs diezgan līdzīgi visā pasaulē.

IZ: Bet kā tad īsti ir ar datējumu, jau mēs varam aptuveni datēt, kad cilvēks ieguva uguni?

VM: Ar tiem datējumiem ir tā, ka drīzāk var runāt par to, ka arheologi iegūst kādu datējamu liecību, un uz tās pamata veido kaut kādas teorijas – visbiežāk tās ir evolucionistiskas teorijas. Taču attiecībā uz kultūras lietām evolucionisms nestrādā. Īstenībā antropologi jau sen ir atteikušies no prasta evolucionisma. Notiek dažādas paralēlas attīstības, vienlaikus notiek degradācija un attīstība. Joprojām daudzās grāmatās var sastapt daudzas shēmas marksistiska evolucionisma garā, kur instrumenti evolucionē no primitīvākajiem uz sarežģītākajiem. Saskaņā ar to, mūzika evolucionē no primitīvākas, kam raksturīgs šauru toņu apjoms līdz, teiksim, simfonijai, kas tad būtu muzikālas

ir līdzīgi citi slāņi. It īpaši varētu runāt par Latgali un Lietuvu, kur ir līdzīgi daudzi arhaisko dziedājumu veidi. Latgale, Lietuva un Baltkrievija ir vietas, kur vēl var atrast ar senā cilvēka mūzikas dzīvi saistītus slāņus.

kopā kādi trīs līdz septiņi spēlētāji, un visiem ir, piemēram, īsas taurītes, ko viņi sauc par ragiem, vai arī vientoņa svilpes, kas ir katram spēlētājam, un visi spēlē ansamblī. Šāda parādība ir tikai ZA Lietuvā. Kaut kas līdzīgs ir atrodams arī

attīstības virsotne. No tik primitīvām shēmām nopietni zinātnieki ir attikušies jau kādu gadsimtu, bet zināmās sfērās tās joprojām tiek izmantotas un reproducētas. Piemēram, daudzās latviešu mācību grāmatās tiek atkārtots, ka arhaiskākai mūzikai ir šaurāks toņapjoms, un tas tad arī ir arhaiskuma rādītājs. Savu laiku šādu klasifikāciju lietoja arī Jurjānu Andrejs, bet, protams, to viņš bija aizguvis no sava laika zinātniskās pieejas, piemērojot attiecībā uz latviešu materiālu. Bet, ja jau mēs tā raudzītos, tad iznāktu, ka blūzs ir ļoti arhaiska mūzika, jo bieži vien blūzu var nodziedāt mazās tercās apjomā – nu ļoti šaurā skaņkārtā. Īstajiem Luiziānas blūziem nevajag vairāk par mazo tercū. Tai pat laikā pastāv, piemēram, *joik*, kas ir sāmu dziedāšanas veids, kuru etnomuzikologi uzskata par vienu no arhaiskākajiem – tur diapazons ir pāri par oktāvu. Evolucionistiskās teorijas ne vienmēr strādā. Tas pats attiecas arī uz mūzikas instrumentiem – paralēli var pastāvēt gan sarežģīts, gan primitīvs variants. Nav

tā, ka senāk ir bijis tikai primitīvais, un, laikam ejot uz priekšu, tas kļuvis arvien sarežģītāks.

IZ: Jūs bieži piedalāties arī dažādās ārzemju konferencēs, un esat vieslektors arī citās universitātēs – cik lielā mērā turienes studentiem ir interese par to, kas notiek Baltijā?

VM: No tā brīža, kad Baltija parādījās kā patstāvīga vienība ārpus Padomju Savienības konteksta, arī interese par Baltiju un tostarp par Latviju ir krietni palielinājusies. Interese par Baltiju ir dažāda. Piemēram, valodniekiem Baltija lingvistiskā ziņā ir nenovērtējama dārgumu krātuve. It īpaši lietuviešu valoda, kas ir viena no arhaiskākajām dzīvajām indoeiropiešu valodām. Maskavas baltists Toporovs nosaucis baltu valodas par vienīgajiem dzīvajiem indoeiropiešu pirmvalodas dialektiem. Protams, tas neattiecas valodu, kas tiek lietota mūsdienās, bet gan valodu, kas ir folkloras tekstos. Ļoti daudzi cilvēki interesējas par Baltiju arī kā par tehnoloģiju neskar-

Lietuvā ir ļoti spēcīga ir neopagānu kustība, un islandiešu, bretoņu, indiešu un citi neopagāni brauc uz Lietuvu paraudzīties, kā notiek lietas, kas joprojām ir dzīvā tradīcijā. Baltijas reģions ir interesanta vieta arī mūzikas pētniekiem, jo te saglabājušies tādi mūzikas veidi, kam ir ļoti arhaiskas iezīmes. Starp citu, pētniekus interesē ne tikai latviešu vai lietuviešu, bet arī vietējo čigānu mūzika. Baltijā ir arī samērā neskarta daba...

IZ: Vai jūs pats sevi esat izjutis kā pētījumu objektu?

VM: Esmu to izjutis Latvijā, kad astoņdesmitajos gados horeogrāfijas studenti nāca pie manis, un prasīja, kādas dejas esmu dejojis bērnībā, es, protams, stāstīju par šeiķu utt., viņi varbūt bija gaidījuši ko citu, un es sevi sajutu kā pētījumu objektu un arī apņēmos tāds būt – nevis kaut ko izdomāt, bet runāt tā, kā tas ir. Dodoties kaut kur citur – zinātnieku vidē jau valda līdzvērtība, un cilvēki interesējas par pašu pētāmo lietu, nevis par pašu personu, Drusku savādāk ir, ja iznāk pašam muzicēt. Un tādas situācijas arī ir. Es gan muzicējot daru tā, lai tā arī ir mūzika, ko es spēlēju, ne tikai etnogrāfiski demonstrējumi. Bet droši vien, ka tajos brīžos, kad es stāstu par kaut kādām tradīcijām, un šīs tradīcijas arī demonstrēju, tas cilvēkiem es varu būt kā dzīvu tradīciju demonstrētājs, iezemietis no Latvijas.

IZ: Paldies jums par interviju! **UA**

Notiek eksāmens. Students dodas atbildēt, rokā viņam maza lapiņa ar pāris teikumiem.

Pasniedzējs vaicā:

– Kur jūsu atbilde?

– Galvā.

– Un kas tas tāds? – norādot uz lapiņu.

– Tas neietilpa...

Piederība kopībai, kas ir mūžīga

Gita LIEPIŅA

Tas ir studentu ētikas simbols. Daudziem – kā otrā ģimene. Tā izjauc rutīnu skola–darbs. Un padara dzīvi mazliet krāsaināku. Puiši, kuri, kāpjot ārā no sabiedriskā transporta, padod meitenēm roku. Meitenes, kuras ir pieradušas pie tā, ka viņām vienmēr tiek pasniegts mētelis. Romantiski nostalgiska organizācija. Korporācija. Ar saviem noslēpumiem un mītiem. «Mūsu attiecības ir augstākajā mērā bruņnieciskas un džentlmeniskas, jo ikviens no puišiem ir gatavs pa-

stāvēt par saviem vārdiem un pierādīt savu patiesību ar ieroci rokā,» korporācijas paukošanās stundā paziņo Mārcis Kauliņš no *Talavija*. Ar citādiem veidiem, kā pavadīt brīvo laiku. «Dejošanas prasme ir inteligenta cilvēka vajadzība,» pēc korporācijas moderno deju stundas uzsver Agnis Škuškovniks no *Fraternitas Lettica*. Un paskaidro: «Nemācēt dejot ir tas pats, kas nemācēt lietot darbības vārdus trešajā personā.» Kāpēc aptuveni tūkstošis studējošās jaunatnes izvēlas darboties korporācijās? «Tā ir liela laime būt brīvam un apzināties savu piederību kopībai, kas ir mūžīga,» atbild Latvijas Universitātes rektors Ivars Lācis.

Tūkstoš melnu mēteļu spītē sniegpuutenim

Vairākiem simtiem studentu Latvijas valsts dzimšanas dienas rīts sākas ar celšanos pulksten sešos, lai jau pirms astoņiem pulcētos pie Universitātes galvenās ēkas, kur, sniegpuutenim spītējot, sākas svinīgais studentu un studenšu korporāciju gājiens uz Brāļu kapiem. Vairāk nekā tūkstoš melnu mēteļu, simtiem meiteņu vaļā izlaistiem matiem un vairāk nekā divdesmit trīskrāsainu karogu ātri pārklājās lielām un slapjām sniega pārslām. Pulkstenis ir astoņi no rīta, kad Raiņa bulvārī iepretim Latvijas Universitātei mirgojošu policijas mašīnu pavadībā uz brīdi tika apturēta satiksme. No Vācijas vēstniecības līdz pat Mūzikas akadēmijas Studentu klubam, kolonnā pa pieci, seši pulcējās viņi – studentu un studenšu korporāciju puiši krāsainās cepurēs, meitenes ziediem rokās, kungji sirmiem matiem un dāmas cienijamos gados. Sniegpuuteņa krēslā garā cilvēku kolonna rada sirreālas asociācijas ar skolas laika vēstures stundās rādītajām strēlnieku pulku fotogrāfijām. «Tas ir kā noskatīties putnu kāšos, kas dodas uz siltajām zemēm,» paziņo kāds garāmgājējs, uz brīdi apstājoties. Viņš pūš baltu

garaiņu elpu sārti pārsalušajās rokās un sajūsmināti noraugās svētku gājiena pulcēšanās procesā.

«Tas ir liels gods būt kādam no tiem, kuri Latvijas valsts proklamēšanas gadadienā ar deķeli¹ salutē karogam,» pēc stundu garā gājiena līdz Brāļu kapiem uzrunā atzīst rektors Ivars Lācis, «tas ir liels gods iziet Rīgas varbūt svinīgāko ceļu no Latvijas Universitātes, Brīvības pieminekļa līdz Mūžīgajai ugunij, un tas ir arī pienākums atgādināt sev par varoņiem, par saviem darbiem un par mūsu atbildību rītdienai.» Pēteris Leidiņš no *Fraternitas Lettica* informē, ka tā dēvētajā Latvijas laikā 18. novembra gājienu organizēja Latvijas Universitāte, bet pēc 1991. gada to dara korporācijas. «Pats gājienā piedalos, jo papildus piemiņai gribu parādīt: esmu lepns par to, ka esmu latvietis brīvā Latvijā.» Visiem klātesošajiem mācītājs Rolands Skujiņš no *Latvia* atgādina, ka korporācijas ir ieguldījušas savu artavu Latvijas neatkarības tapšanā, buršiem² cīnoties un aizstāvēt dzimteni no ienaidniekiem, tāpēc korporācijas joprojām ir tās, kuras ievēro tradīcijas un vērtības, kas stiprina un veido par krietriem sabiedrības locekļiem. «Kopš atmodas laika ir pagājuši vairāki gadi, daudz kas ir mainījies – jaunajai paaudzei ir jauna domāšana un atšķirīgi uzskati, tāpēc korporāciju uzdevums ir stāstīt par Latvijas vēsturi, mācīt kultūras tradīcijas un nacionālās vērtības, un tas viss tikai tādēļ, lai kopīgiem spēkiem mēs varētu saglabāt mūsu senču izcīnīto.»

Šobrīd Latvijā darbojas 35 korporācijas, no kurām 23 ir studentu un 12 studenšu korporācijas. Visvecākā studentu korporācija Latvijā ir *Lettonia*. Tās pirmsākumi rodami Tērbatā 1870. gadā. Pēc 50 gadiem, laikā, kad Latvijas Universitātē varēja sākt studēt arī sievietes, tika nodibināta pirmā studenšu korporācija *Daugaviete*. «Ir aktīvas un mazāk aktīvas korporācijas,» skaidro Agnis Škuškovniks no *Fraternitas Lettica*, «svārīgs ir fakts, ka jaunos biedrus aktīvi sāka uzņemt tikai kopš 1989. gada, kad pakāpeniski sākās visu korporāciju atjaunošanās. Līdz tam korporācijas bija tikai to vecāko biedru – filistru³ organizācijas, no kuriem lielākā daļa toreiz dzīvoja ārzemēs.» Agnis Škuškov-

*Eksāmens. Students
iznāk no auditorijas. Draugi
saskrien uzreiz apkārt un
bažīgi jautā:*

- Nu, noliki?
- Jā, it kā noliku...
- Un ko prasīja?
- Velns viņu zina,
angliski prasīja...

niks stāsta, ka tieši filistri – situēti cilvēki, kuri tajā laikā atgriezās no trimdas, bija tie, kas ar saviem līdzekļiem palīdzēja atjaunot korporāciju telpas. «Latvijas laikā tas bija gods un cieņas jautājums,» uzsver puisis no *Fraternitas Lettica*, «korporācija nozīmēja emocijas un piederību, stāvokli un prestižu, tā tika uztverta kā otrā ģimene un tajā bija gandrīz visi tavi draugi.» Tas palīdz saprast vienu no galvenajām korporācijas domām: no sākuma dod tev, pēc tam dod tu.

Deju stundu pāri aizdejojas līdz altārim

Uz jautājumu, ko dod korporācija, Margarita Kuhaļska no *Varavīksnes* pēc korporāciju iknedēļas deju stundas atbild: «Grāciju! Deja, manuprāt, ir ļoti nopietna dzīves sastāvdaļa, jo cilvēks, kurš māc dejojot, pēc savas stājas un gaitas ir atpazīstams, pat ejot pa ielu, – viņā mīt grācija.» Desmit pāri Dienvidamerikas mūzikas ritmos tikko ir beiguši dejojot sambu, salsu un čačača. «Deju stundas ir viens no veidiem, kā mēs pavadām savu laiku,» skaidro Agnis Škuškovniks no *Fraternitas Lettica*, «tikpat labi mēs varētu sēdēt tīklā, spēlēt datorspeles un tad par mums runātu kā par ļoti īpatnēju kibersabiedrību. Pagaidām mēs labāk izvēlamies dejojot.» Bet Margarita Kuhaļska piebilst: «Dejas ir vieta, kur mēs pastāvīgi satiekam puisus vai meitenes no citām korporācijām, kuri ar katra semestra jauno biedru uzņemšanu mainās. Tādējādi deju stundās var iepazīties ar daudziem pretējā dzimuma pārstāvjiem.»

Veidojas dažādas attiecības. Konkrēti šajās deju stundās ir izveidojušies divi pāri, bet es pazīstu vēl pāris cilvēku, kuru draudzība ir sākusies pirmo reizi vienam otru ieraugot deju stundās.» Nereti šādi pāri *aizdejas* līdz pat altārim.

«Jā, dejošana ir ļoti veiksmīgs veids, kā iepazīties ar meitenēm,» apstiprina Kristis Jirgens no *Fraternitas Lettica*, «vienkārši jāzaicina viņa uz deju.» Jānis Cīmurs no *Fraternitas Lettica* papildina: «Korporācijās meitenes ļoti labi saprot un novērtē pieklājību no mūsu, korporāciju puišu puses.» Vaicāts, ko nozīmē nesaprast pieklājību, Jānis Cīmurs turpina: «Piemēram, kāpjot ārā no sabiedriskā transporta, es padodu meitenei roku, bet viņa tam nepievērš nekādu uzmanību.» Bet meitene no *Varavīksnes* atzīst: «Ar laiku ļoti pierod, ka puisis vienmēr padod mēteli, atver durvis un palaiž pa priekšu. Pēc tam šķiet dīvaini, ka citi tā nedara un, piemēram, stāvēt rindā, kāds tēvocis tevi pagrūž, lai aizlietu priekšā.» Dace Kaužēna no *Varavīksnes* stāsta, ka meitenēm korporācija dod papildu sievišķības nianšes. Lai kļūtu par pilntiesīgu korporācijas locekli, bez deju stundu apmeklēšanas katram puisim un meitenei ir jāmacās dziedāt. «Korporācija ir vieta, kur sevī var atrast daudz ko tādu, par ko pats nemaz nezini, ka tu to vari,» skaidro Margarita Kuhaļska no *Varavīksnes*, «cilvēks ir pārliecināts, ka viņiem ir divas kreisās kājas vai uz ausīm ir uzkāpis lācis, taču viņš pēkšņi atklāj, ka māc gan dziedāt, gan dejot.»

Taujāts par motivāciju, ar kādu stājas korporācijā, Kristis Jirgens no *Fraternitas Lettica* izsmeltoši paskaidro: «Iestājies augstskolā izdomāju, ka studenta dzīvi var izbaudīt vai nu dzīvojot kopmītnēs, vai arī iestājō-

ties korporācijā. Dzīvoju Rīgā, tāpēc kopmītnes *atkrita*, un vienīgā alternatīva atlika korporācija. Sākumā šķiet, ka korporācija no tevis prasa pārāk daudz laika, taču jo ilgāk tajā darbojas, jo vairāk tas viss iepatikas. Ja sākumā tika meklētas atrunas, kāpēc dažkārt konventa dzīvoklī varētu neierasties, tagad tiek meklēti iemesli, lai vēlreiz aizietu līdz savai korporācijai.» Kā atklāj puisis no *Fraternitas Lettica's*, personīgi viņam konventa dzīvoklī obligāti esot jāparādās tikai divas reizes nedēļā, taču reāli viņš turp dodas daudz biežāk. «Pirmdienās notiek konventi⁴, trešdienās es apmeklēju dejas,» uzskaita Kristis Jirgens, «ceturtdienās eju uz paukošanās stundām, piektdienās kopā ar korporācijas biedriem dodos uzspēlēt basketbolu un, ja pēc tā visa vēl ir laiks un spēks, sestdienās var iet uz frīzbiņu un svētdienās – uz futbolu.» Lai gan korporācijas puīši un meitenes daudzējādā ziņā – uzvedībā, arī sekmēs – tiek kontrolēti, tam visam ir arī pluss – labi mācoties, šiem studentiem no korporācijas ir iespēja saņemt stipendiju.

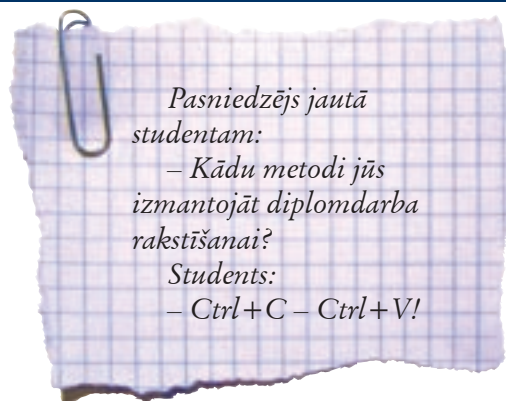

Godu ir gatavi aizstāvēt paukošanās duelos

Stāstot par korporācijām, itin bieži tiek minēti par neformālo izglītību dēvētie literārie vakari, jo vairākas korporācijas ir veidojušas, pateicoties tieši tiem. Piemēram, *Fraternitas Lettica* saknes meklējamas Maskavas latviešu literārajos vakaros. Arī šobrīd tradīcijas tiek turpinātas, un korporācijas uz literāriem vakariem aicina interesantas personības. «Uz mūsu korporāciju ir aicināts gan Andris Bērziņš, gan Georgs Andrejevs, gan Sandra Kalniete. Arī Einārs Repše ir bijis kādā literārā vakarā, bet pavisam drīz pie *Fraternitas Livonica* viesosies Marina Kostenecka,» skaidro Pēteris Lediņš no *Fraternitas Lettica*. Informācija par paukošanās dueliem, kuru dēļ vairākas latviešu korporācijas savulaik ieguva stāvokļa atzīšanu un respektēšanu vācu muižniecībā, netiek īpaši slēpta, bet arī ne tiši popularizēta. «Vēsturiski daudzas latviešu korporācijas savu krāsu⁵ atzīšanu, kam bija vajadzīgi oficiāli cara ukazi, izcirta⁶ tikai un vienīgi ar menzūru⁷ palīdzību,» atzīst Mārcis Kauliņš no *Talavija*, «tādējādi korporācijas ieguva stāvokli sabiedrībā un respektu no vācu, poļu un igauņu buršiem.» Arī šobrīd korporācijās tiek mācīta paukošanās. «Buršs, kas savu godu iet un aizstāv ar rapieri⁸ rokā, starp korporantiem tiek vērtēts daudz augstāk, nekā tas, kurš mēģina no šī dueļa izvairīties,» uzsver Mārcis Kauliņš.

«Studentu divkaujā vai konflikta risināšanā paukošanās dueli ir kāda ļoti būtiska lieta – puiši viens otram pretī stājas nevis *uzvilkti*, strīda viskarstākajā brīdī, bet gan pēc laika, kad par saviem vārdiem un darbiem var atbildēt ar vēsu prātu,» paskaidro Mārcis Kauliņš no *Talavija*. Puišis atzīst, ka korporācijas paukošanās neesot musketieru filma, kurā visi pēkšņi izraujot šķēpus un, salekuši uz galdiem, sāk garu cīņiņu. Te viss notiekot ļoti izsvērti un pārdomāti. Paukošanās korporācijās pastāvot kā sportiska lieta, un, ja arī tā tiek pielietota, tad vienmēr tikai pastarpināti ar goda tiesnešiem – cilvēkiem, kuri neesot iesaistīti izvērtē, vai dueļa cēlonis un pamats ir gana svarīgs, lai abi apvainotie stātos uz *striņas*. «Šāda paukošanās nodrošina to, ka mēs nekad nepārkāpjam robežas un savstarpēji vienmēr esam solidi,» skaidro Mārcis Kauliņš, «ikvienam ir zināms – ja kaut kas notiks, par to būs jāatbild, savu godu aizstāvēt ar buršu

Pasniedzējs jautā
studentam:

– Kādu metodi jūs
izmantojāt diplomdarba
rakstīšanai?

Students:

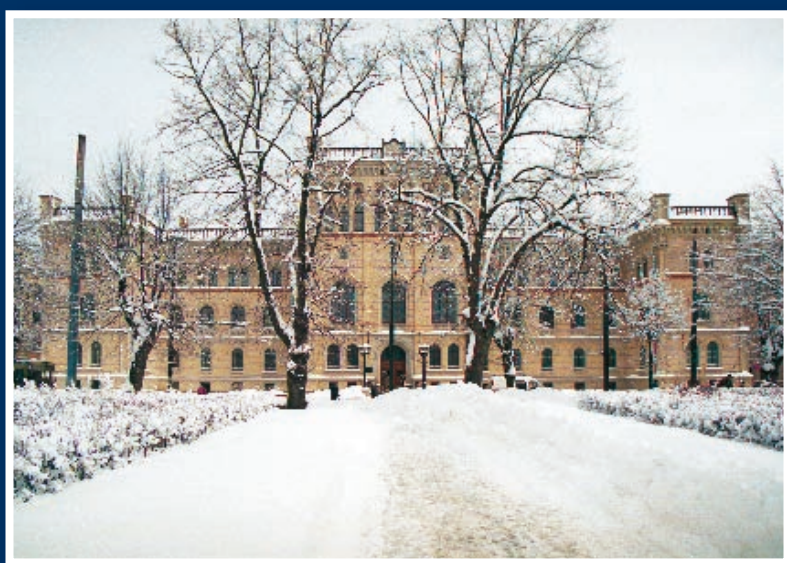
– Ctrl+C – Ctrl+V!

ieroci rokā.» Runājot par drošību, Oless Hristenko no *Fraternitas Latviensis* uzsver: «Mēs nekad un nekādos apstākļos neduram, tikai cērtam, un pati lielākā *skāde*, kas var piemeklēt, ir zilums. Pateicoties biežajai aizsargformai, cirtienus treniņos caur to tik pat kā nejut. Arī seja un galva tiek sargāta ar vairākkārt drošu ķiveri.» Puišis no *Talavija* informē: «Mēs to saucam par akadēmisko universitāšu paukošanu un tā atšķiras no sporta paukošanās, kurā tiek durts, ir savādāki ieroči un takelāža⁹. Kādreiz paukošanās bija obligāts augstskolu mācību priekšmets un vecajās Lielbritānijas un Vācijas universitātēs akadēmiskās paukošanās sporta nodarbība pastāv vēl joprojām.»

Mārcis Kauliņš no *Talavija* stāsta, ka, atjaunojoties korporācijām Latvijā, vecie filistri paukošanu nodevuši nevis no avotiem, bet gan no rapiera rapierī. «Korporācijas ir tradīciju organizācijas,» uzsver puišis, «mazās, lai paukotos, iet ciemos pie lielajām un vecajos konventos paukošanās ir padarīta par obligātu lietu. Īpašs *magister paucandi*¹⁰ atzinums par zēna paukot prasmi, vismaz mūsu korporācijā, ir obligāts kritērijs, lai viņš tiktu tajā uzņemts. Parasti to sauc par iepaukošanu.» Oless Hristenko no *Fraternitas Latviensis* informē – starp buršiem notiekot arī paukošanās turnīri, kuros regulāri tiekot pārbaudīti tehniski labākie paukotāji. «Lai gan no malas tā neizskatās, patiesībā paukošana ir liela fiziskā slodze,» skaidro puišis no *Talavija*, «gadās, ka paukotāja roka, kurā tiek turēts rapieris, pārgurst tik ļoti, ka sāk trīcēt un, mainoties pusēm, cilvēks līdzās to nes.» Pēteris Lediņš no *Fraternitas Lettica* uzsver, ka buršs ir brīvs cilvēks, bet brīvs cilvēks ir tikai tāds, kurš var aizstāvēt sevi, savu godu un savus ideālus. Vēsturiski šādu spēju ir apliecinājis rapieris un menzūras. «Mūsdienās tas ir savā veidā aristokrātisks sports,» stāsta Mārcis Kauliņš, «kaut kas līdzīgs tenisam, kurā negrūstoties ar pretinieku, tu sacenties veiklībā. Tajā nav nekā brutāla, viss notiek cēli un džentlmeniski. Pārdzīvojot zināmu satraukumu un bailes, kas paukojot nenoliedzami ir, tiek pierādīta gatavība jebkurā brīdī riskēt, sava goda un ideālu vārdā.»

- 1 deķelis – studentu korporāciju trīskrāsainā vai melnā cepure
- 2 buršs – katrs korporants, tikai studenti, meitenes nav burši, buršs – noteikti pauko
- 3 filistri – aktīvas studijas beigušie korporanti
- 4 konventi – sanāksme, kurā lemj ar korporāciju saistītus jautājumus vai arī korporācijas biedru sapulce
- 5 krāsas – katru korporāciju simbolizē trīs krāsas
- 6 izcirta – izcīnīt menzūru
- 7 menzūra – rapieru divkauja
- 8 rapieris – zobens, ar kuru paukojas
- 9 takelāža – bruņas
- 10 *magister paucandi* – amatvīrs korporācijā, kas atbild par paukošanās apmācību

*Ir atkal svētvakars un gadu mija nāk,
Kad tūkstoš jaunu ceļu pēc pusnakts jāuzsāk!*

Priecīgus Ziemassvētkus!